

אֵלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
וְתִלְמוּד תּוֹרָה בְּנֶגֶד בָּלֵם

לזכר ולעילוי נשמת רבי יהושע השי"ר ריוזמן ז"ל, נלב"ע י' במנחת תשס"ט, ת.נ.צ.ב.ה.

בענין

עני המהפך בחררה

עני המהפך בחררה

א. סוגיות הגמרא בדין 'עני המהפך בחררה', דהיינו אדם המבקש לקנות חפץ או קרקע, ובא אחר וקנאו, נקרא השני "רשע" נוצ"ב למאי נפקא מינה שנקרא "רשע".

ב. מחלוקת הראשונים האם דין "עני המהפך בחררה" נאמר גם בהפקר מציאה ומתנה [הכרעת הפוסקים לדינא במחלוקת זו • חילוקי הדינים באופנים שהראשון טרח בהשגת החפץ].

ג. הגדרת "מציאה" לענין "עני המהפך בחררה" [דבר המוצע למכירה במחיר זול מערכו בשוק].

ד. כאשר הקונה השני לא ידע שהיה לפניו קונה אחר, האם נקרא "רשע".

ה. מאימתי חל על השני איסור להתעסק במה שמהפך הראשון.

ו. כאשר ה"מהפך בחררה" עשיר, האם נחשב השני "רשע".

ז. דין "עני המהפך בחררה" אם נגרם לקונה שני הפסד כתוצאה מביטול המקח.

ח. באופנים שהשני נחשב "רשע" - האם עליו להחזיר את החפץ לראשון.

ט. האם גם על המוכר נאמר דין "עני המהפך בחררה".

י. פרטי דינים נוספים: בא לידי המהפך הראשון לאחר שכבר קנה השני את החפץ • אדם שלישי שלקח - מה דינו • האם בדבר מצוה יש איסור ליטול מהמהפך • קנין ע"י שליח - האם נאמר בו דין "עני המהפך בחררה".

יא. דיני "עני המהפך בחררה" באופנים שמעוניין לשכור מורה או פועל המועסק אצל חברו.

יב. "עני המהפך בחררה" בשידוכים.

נד:

מרדכי

סימן תקנא

בבא בתרא

הרי הן במדבר. פרש"ם דישאל [שני] הוכה נקרא רשע. וכתב רמ"מ מאיר דאם ישראל מחזיר לקנות וקדם ישראל אחר וקנה אינו נקרא רשע ולא שייך עני המהפך נחירה אל"כ (שהישראל ראשון) גמר [לראות] פסוק דמס עם העובד כוכבים ולא היו מפרים רק כחית השטר ולהעלות ערסאות שלהם ולכר המקד וכה"ג אם קדם שמעון המהפך והלך לקנותו נקרא רשע אבל אם לא גמר לראות המהפך עם העובד כוכבים ודומה אותו שגמא (צ"ל ולו) [יחלו] לון העובד כוכבים וקדם שמעון וקנאו לא מקרי עני המהפך נחירה ונלקט מישאל נמי לא מקרי מהפך נחירה אלא היכא דגמרו הפיסוק כנר הלוקט והמוכר ונחלו זה לזה ולא היו מפרים רק הקנין והלך זה וקנאה או נחית דמיס או הוסף דמיס

חידושי

קידושין נ"פ ע"א

הריטב"א

ובא ישראל אחר והחזיק בה זכה בה. אין לו לתת דמים כלל ללוקח ראשון כיון שמן ההפך זכה ⁴⁷, וקמא אפסיד אנפשיה דיהב וזוי לגוי מקמי דלמטי שטרא לידיה. או דלא אתני לינקי בכספא, וכדכתיבנא בדוכתה ⁴⁸, מפי רבינו גר"ו.

ריב"א, רמב"ן ורובנו בשם רב האי גאון (בס' המקד והמכר ריש שער יד), ויש להסתפק אם ראשונים אלו סברי כר"ת דלעיל דכל היכא שנקרא רשע חייב להחזיר לראשון, ובפשוטו מלשון רבנו שחילק שני הדינים משמע דלא תליא זה בזה. ⁴⁸ בבא בתרא נד, ב, ע"ש שהאריך.

הנכונה, ומיהו מה שכתב הוא ז"ל ⁴⁶ דכל היכא שנקרא רשע ב"ד מחייבין אותו להחזיר הדמים, הא ליתא דא"כ היכי אמרי' בשמעתין לא מר נחית לה ולא מר נחית לה משום דנכסים הראשונים גינתו, הרי מן הדין חייב להחזירה ⁴⁶, אלא ודאי דרשע מקרי אבל אינו חייב בכלום לראשון, וכן בההיא דישאל שלקח שדה מן הגוי

להחזירה לו. ⁴⁶ כ"ה הרמב"ן ב"ב שם, ולכאורה לפי המאירי הנ"ל לא קשה, ועי' דוד כהן ובפתי תשובה ח"מ סי' רלו ס"ב. ⁴⁷ ע' ברשב"ם שם שהביא יש אומרים שצריך לשלם, אך הוא חלק ע"ה, וברא"ש כתב דעה זו בשם ר"ח — ע"ש טעמו, וכ"כ רבנו יונה בשם הר"ח ור"י (ורבנו שם בשם

והא דאמר' בפ' הגיזין ⁴⁸ עני המהפך בראש הוית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום אע"ג דהוי הפקר, שאני התם דכיון שטרח בהו וחבטו ונקפו כדרך שבני אדם עושין סמכא דעתיה עליה ⁴⁹, מה שאין כן בנפל לו עליה פירש טליתו עליה שלא טרח בה ולא עשה כדרך מי שרוצה לזכות בה ולא זכה בה, וזו שטתנו של ר"ת ז"ל, והיא

⁴³ גיטין נט, ב. ⁴⁴ כ"כ הרא"ש, רשב"א ועוד. ⁴⁵ כ"כ הרמב"ן בבא בתרא נד, ב, בשמו (וע' להלן הערה ⁴⁷), ובמאירי כתב דמדת חסידים ותלמידי חכמים וכו' שיחזירה שני לראשון, ואם הראשון היה עני ואין השני רוצה להחזירה ה"ו נקרא רשע, ואם לא היה יודע שאחר מחזיר עליה, ראוי לו

חושן משפט רלו רלו הלכות אונאה ומקח טעות

שפתי כהן

תקין

ר"ל (א) המחזיר אחר דבר לקנותו וקדם אחר וקנאו. וכו' ב סעיפים: **א** (א) המחזיר אחר דבר [ב] לקנותו או [ג] לשכרו בין קרקע [ג] ביין מטלטלים (ב) [א] ובא

ר"ל (א) המחזיר אחר דבר לקנותו וקדם אחר וקנאו. וכו' ב סעיפים:

א (א) המחזיר אחר דבר [ב] לקנותו או [ג] לשכרו בין קרקע [ג] ביין מטלטלים (ב) [א] ובא

פתי תשובה

באר הגולה

ר"ל (א) המחזיר אחר דבר לקנותו וקדם אחר וקנאו. וכו' ב סעיפים: ⁴⁶ כ"ה הרמב"ן ב"ב שם, ולכאורה לפי המאירי הנ"ל לא קשה, ועי' דוד כהן ובפתי תשובה ח"מ סי' רלו ס"ב. ⁴⁷ ע' ברשב"ם שם שהביא יש אומרים שצריך לשלם, אך הוא חלק ע"ה, וברא"ש כתב דעה זו בשם ר"ח — ע"ש טעמו, וכ"כ רבנו יונה בשם הר"ח ור"י (ורבנו שם בשם

חושן משפט רלו רלו הלכות אונאה ומקח טעות

שפתי כהן

תקין

ר"ל (א) נקרא רשע. ומכריו עליו צ"ה שעשה מעשה רשע כזה: ב כיון שאינו (ההפך והמתנה) דבר המצוי. משא"כ כשנא לקנות דבר דיכול להשתלם לקנותו גם נמקס אחר אף שהיה לו טירחא דהו והפולקס פניאל להו דלפ' נממנה והפך נקרא רשע דכיון דזה כבר נא לקנותו ולקבלה ה"ו השני נממנה נממנה שגבר וזה

צ הראשון ועין פרישה שם כחנני טעם שני הדעות דמר מדמי זה לפאה שהיה הפקר וזה אחר ונפל עליה דמק דהרשע להשיג לנא ולדמותו ממנו כל זמן שלא נטלו מידו ומר מחלק דשמי פאה דכל עניינים מהדמים אחרים לזכות מה משא"כ דבר הפקר וממנה דנא לפקדים ואין יודעים שימלא שיהיה אחרים: ג והקונה קרקע על מצר חבירו כו'. המדכי כמל דין זה נקונה

על מהעני"ס דלית מיה משום דלית דבר מנאל כמ"ש צ"ק קע"ה ומור"ם ז"ל סתם הדברים וכמז והקונה קרקע כו' אע"פ שאין צו משום דלית דבר כו' וטעמו מפני שיש עוד כמה עניינים דלית מיה משום דלית דבר כו' המדכי כמ"ש הטור והמתנה שם צ"ק קע"ה וגם קנה מהעני"ס בכללו וממנה זה לאפוקי ממנה שראיתי שגמיה צדכי מור"ם חית מהעני"ס וטעמו הוא כדס: ד ה"ו יכול נעל המנל לקדם ולקנות כו': ד דהוה כמציאה.

דניחא ליה לאלם שדומים זה אלל זה וטוב למנה עניינים: ו ואפילו לסברא כו'. פי' לפנאל וזו האמירה דס"ל דלפ"י מציאה

והפקד וכיוצא בה נקרא רשע מור"ם דאם זה הנא לזכות או לקנות ממנה היו עשירי וזה אחר לטול מלפניו הן דבר הפקר או שאר דברים הנקנים נממנה אינו נקרא רשע כך כיון דעדיין לא נלגמי ויכול להשתלם ענין כזה ממקום אחר אלא שצריך להוציא עליה דמים אין כך כלום כיון דעשירי הוא אם לא שהוא דבר שאין העשירי יכול להשתלם אפי' דמים דמה העשירי שזה לעני' וכאשר כחנני ויחלמי דברי מור"ם כ"כ הר"ן בשם הרמב"ן כהניא ויבאר' ה"ה ע"ש. ומהתמה על א"ע"ש שכי' ענין זה

ביאור הגר"א

וכן כו'. דל שאינו מנאל כל שעה כן היו המנאל: [ו] וי"א כו'. כפירוש המסך נחירה שמהפך נחירה ה' הפקד לקנותה: [ז] דוקא כו'. טלן אמר כו' עני כו' וי' ואל"פ דמשועבד דכר גזל משמע דלפ' נעשירי ה"מ נמקס קרקעות שאין מנזין ח"ש אם לא כו' ואפי' למ' לו כו' דלמ' לאשון אין טולק

פתי תשובה

רשע מחייבין אותו להחזיר המקד והוא ז"ל חולק עליו וזו עין כיון פקד חזקת הבתים בסוגיא דעובד כוכבים מבי מסא וזו לדידה אסמילק ליה שכי' כי' וז"ל והעלו האחרונים ז"ל דבמקום שנקרא רשע מ"מ אין מחייבין אותו ב"ד להחזיר מדאמרין פ' האומר בקדושין פ' גיט וכו' לא מוכינא כו' רשע כדברי ר"ה שפי' שמחייבין עכ"ל גם בחש"י מהרי"ק סוף שורש קצ"ב כן בפשיטות ע"ש וכן סתם בחש"י מהרי"ל סי' ל"ו וכן שם בזה"ל וחמה אני אם יאמר דמי ר"ת וז"ל שאילמלי נשתכחה תורה מישראל החזירה בפלפולו וישנה בזה וגם אני לא מצאתי רמז בכל הפוסקים שום דבר ה"א לחזו המקח אלא לקריתו רשע כו' והאריך בזה ע"ש וכן הפכים בחש"י בשעת בניית סי' כ"ג ע"ש ונמשי לקמן סי' גי' סי' סק"ג. ועין בחש"י פתח שלמה סי' ד' שהו"ב דברי מהרי"ל ומ"ב הג"ל והסכים עמם דאין בו דין חזרת כלל רק שמכריון ששעת משעה שר כו' להחלימ' שלא יעשה כואת כו' דאפשר יש בידו לעשו עונו אחר דרך קנס כו' שלא יעשה כואת אבל המקח קנה לגמרי כו' וכי עוד דבשגנו דלא דיש פשוט דאין עליה שום דין כלל ומה שכתב ר' אבא (בבבב"ש שם) השתא נמי ניחבה ניהליה מר הוא רק למדת חסידות. וע"ש עוד שכתב וז"ל ולענין דיש מקום ספק

ג וי' המסך *מכריו עליו צ"ה שעשה מעשה רשע כזה: ד שם בס' ר"ח ב"ב פתח' שם בפניו: ה שם בס' ואל"פ דמשועבד דכר גזל משמע דלפ' נעשירי ה"מ נמקס קרקעות שאין מנזין ח"ש אם לא כו' ואפי' למ' לו כו' דלמ' לאשון אין טולק

והפקד וכיוצא בה נקרא רשע מור"ם דאם זה הנא לזכות או לקנות ממנה היו עשירי וזה אחר לטול מלפניו הן דבר הפקר או שאר דברים הנקנים נממנה אינו נקרא רשע כך כיון דעדיין לא נלגמי ויכול להשתלם ענין כזה ממקום אחר אלא שצריך להוציא עליה דמים אין כך כלום כיון דעשירי הוא אם לא שהוא דבר שאין העשירי יכול להשתלם אפי' דמים דמה העשירי שזה לעני' וכאשר כחנני ויחלמי דברי מור"ם כ"כ הר"ן בשם הרמב"ן כהניא ויבאר' ה"ה ע"ש. ומהתמה על א"ע"ש שכי' ענין זה

וכן כו'. דל שאינו מנאל כל שעה כן היו המנאל: [ו] וי"א כו'. כפירוש המסך נחירה שמהפך נחירה ה' הפקד לקנותה: [ז] דוקא כו'. טלן אמר כו' עני כו' וי' ואל"פ דמשועבד דכר גזל משמע דלפ' נעשירי ה"מ נמקס קרקעות שאין מנזין ח"ש אם לא כו' ואפי' למ' לו כו' דלמ' לאשון אין טולק

רשע מחייבין אותו להחזיר המקד והוא ז"ל חולק עליו וזו עין כיון פקד חזקת הבתים בסוגיא דעובד כוכבים מבי מסא וזו לדידה אסמילק ליה שכי' כי' וז"ל והעלו האחרונים ז"ל דבמקום שנקרא רשע מ"מ אין מחייבין אותו ב"ד להחזיר מדאמרין פ' האומר בקדושין פ' גיט וכו' לא מוכינא כו' רשע כדברי ר"ה שפי' שמחייבין עכ"ל גם בחש"י מהרי"ק סוף שורש קצ"ב כן בפשיטות ע"ש וכן סתם בחש"י מהרי"ל סי' ל"ו וכן שם בזה"ל וחמה אני אם יאמר דמי ר"ת וז"ל שאילמלי נשתכחה תורה מישראל החזירה בפלפולו וישנה בזה וגם אני לא מצאתי רמז בכל הפוסקים שום דבר ה"א לחזו המקח אלא לקריתו רשע כו' והאריך בזה ע"ש וכן הפכים בחש"י בשעת בניית סי' כ"ג ע"ש ונמשי לקמן סי' גי' סי' סק"ג. ועין בחש"י פתח שלמה סי' ד' שהו"ב דברי מהרי"ל ומ"ב הג"ל והסכים עמם דאין בו דין חזרת כלל רק שמכריון ששעת משעה שר כו' להחלימ' שלא יעשה כואת כו' דאפשר יש בידו לעשו עונו אחר דרך קנס כו' שלא יעשה כואת אבל המקח קנה לגמרי כו' וכי עוד דבשגנו דלא דיש פשוט דאין עליה שום דין כלל ומה שכתב ר' אבא (בבבב"ש שם) השתא נמי ניחבה ניהליה מר הוא רק למדת חסידות. וע"ש עוד שכתב וז"ל ולענין דיש מקום ספק

מאירת עינים חושן משפט רלו רלח הלכות אונאה ומקח טעות

ו"ל וכתב מורי מהרמ"א ו"ל דקצרה ראשונה נראה עיקר מיהו אפי' לסגרה זו נראה דוקא בעני אכל בעשיר נקרה רשע עכ"ל וזהו דלא כמ"ש בכוונת מור"ם דמ"ש אכל בעשיר לא ר"ל דבעשיר לא מיקרי רשע וגם חסר והשמיט מ"ש מור"ם ו"ל לא אכל דגבר שאלו מאי כו' וגם הסיק וכו' מיצא ומיהו אפי' כו' ולגלוזר נראה דהוא פי' דברי מור"ם איפכא ממ"ש וס"ל דמ"ש מור"ם אפי' לפי סגרה זו ר"ל אפי' לסגרה ראשונה דהיא עיקר דס"ל בדבר הפקר ומילא אפי' נקרה רשע היינו דוקא בעני שגא לקדם ולטול מלפני חבריו שה' נא על דבר הפקר מחלה אכל בעשיר הגא לקדם ולטול מקרי רשע אפי' במילא והפקר שהוא דבר שאלו מאי ומו"ה כ' מיצא ומיהו ור"ל מיהו דלף למ"ש דלוי נקרה רשע ועל פי ס' זה הוא קשה לנצל ע"ש א"כ מהו זה שמסיק וכו' מור"ם אס לא דגבר שאלו מאי כו' (ולא חילק בין דבר שאלו מאי ראשון שפירושו שאלו מאי נחמס או חול לאינו מאי השני שפי' שאלו מאי כלל אפי' לקנותו דמיו) ומו"ה השמיטו ומסרו וא"כ שגא בעל ע"ש בכמה ענינים הנראים לעינים וכמ"ש וקשה לאומרו על חס כמיהו ונפרט דגבר שהיא הכי' שה' תמיד לפניו לכתוב ממנו רוב דבריו וגם לא ה"ל לנחמס אלא ה"ל להביא דברי מור"ם ציבור יומר לכתוב עליו מה

בעני אכל בעשיר לא אס לא (בדבר) שאלו מאי דלא אפילו בעשיר מקרי רשע (ר"ן) שם בשם הרמב"ן פ' האומר נקדושוין וע"ל סי' קנ"ו סעיף ה' [ט] וכל זה לא מיי' אלא כשכבר פסקו הדמים שביניהם ואין ממוסרין אלא הקנין [א] אכל אס ממוסרין עדיין הפסיקה שהמוכר רוצה נכך והקונה רוצה יותר שול מותר לאשר לקנותו ז' בין אס המוכר עכו"ס או [א] ישראל (כ"י) בשם מרדכי פ' חזקת [ד] [ז] ויש מי שכתב שהוא חסר ר"ג (ד) א' שגא להסיק גטול בשכירות נחמס מן עכו"ס וה"ה נחמס שגא שמוכר ההלואה מן העכו"ס (מהר"ם פדוהס סי' מ"א):

ב [יא] "אסור למלמד להשכיר עצמו לבע"ה שיש לו מלמד אחר בביתו אם לא שיאמר הבע"ה אין רצוני לעכב המלמד שלי ח' [ג] [יג] אבל אם שכר בעל הבית מלמד אחד [ו] [ה] יכול בעל הבית אחר (ס) לשכור אותו מלמד עצמו:

ר"ח כותבין שטר למוכר ולא ללוקח. וכו' ג סעיפים: **א** "כותבין שטר למוכר שמוכר שדהו לפלוני

באר הגולה

ז וע"ל סי' קנ"ו סעיף ה' נכנס: ח כ"י בשם הר"ם שם בשם מהר"ם לוח: ט כ"י שם וס' א משנה פ"י ד"כ קס"ח פ"י:

פתחי תשובה

הקצ' דהיה מיד אף אם מחזיר הפקד אס מוחקן בזה המעשה רשע שעשה וכדאיתא בב"מ דף כ"ו נטלה לפני יאוש ע"כ לנחלה עובר בבבול ואף על גב דהחזירה לאחר יאוש מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה ועיין בח"מ סי' ג' וכל היכא דאין בו חזרה אין האיסור מוחקן בהחזרה אס לא שעשה כן דרך חשוי וחרטה אבל אם אינו עושה כן רק להנצל מן ההפלה שכיירו עליו בריבס אין בזה דין השב' כיון שלא ניתן להשבה ומשנה בעלמא הוא דיהיב עכ"ל ע"ש:

חתם סופר

חלק חושן משפט

שאלות ותשובות

תשובה עט

צדקת הצדיק עליו תהי' ורשעת הרשע עליו תהי' ש"מ רשע מקרי. אע"ג דהתם ביורד לאומנות דפסיק לחיותי' דחמיר טפי, מ"מ התם באומנות של הפקר ומהפך בחרדה של שכירות שוים הם, כדמוכח מדברי תוספות, ותרווייהו רשע מקרי, עכ"ד ודפח"ח. **נראה** דבכזה"ג הוא שאינו יכול להוציא ממנו בדיני' ויכול היה לבזותו ושותק, משום הכי הקב"ה עושה לו דין, דמשום דמבואר בדברי קבלה הנ"ל דהיורד לאומנתו כנ"ל נקרא רק רשע, הנה הקורא לחברו רשע מותר לירד לאומנתו על זה האופן, מדה כנגד מדה. ולזה נתכוון ערוך ערך ח"י דמיינו מהרש"א ח"א ב"מ ע"א ע"א ד"ה יורד עמו וכו' ע"ש פירש"י.

טירחא השם השלישי, קורא לו היש"ש טירחא והיינו עני המקפץ בראש היות, וע"כ צריך לחלק בין טירחא לטירחא. וכבר כתבתי לעיל שלא רצו לומר משום שזה הנהה מטרותו של עני שהוא בפועל כפוי הוריד לארץ, וכמ"ש במהר"ק באמת משום דקיי"ל מותר ליהנות משל חברו היכי דלא חסר זחי רק חסרון טירחא, ע"כ המציא מהרש"ל דבעי' טירחא כעין סכנה ונדחק גם במהר"ק שרש קל"ב. ועיין משאת בנימין סי' ז"ך קצת באופן אחר. וקשה להכריע בזה ולתת שיעור וגבול, והכל לפי ראות עיני הדיין מפני דרכי שלום, כי קיי"ל אין יורדים לנכסיו, שאיננו גזל גמור.

מ"מ נקטת האי כללא היכי דליכא לאשכוחי במקום אחר כי האי גוני כגון הפקר ומציאה אע"ג דהראשון טרח בה קצת והמציא המציאה ההיא, לא עשו בה חכמים תקנה להראשון והניחו על עיקר הדין, ומותר להשני לירד ולטול אם אין אומנו ועיקר חיות הראשון בכך. ואם יכול השני למצוא כן במקום אחר אע"ג שגם הראשון יכול למצוא כן במקום אחר, מכיון שהיפך בה הראשון אפי' בטירחא כל דהוא, רק שכבר נגמר לו הפיסוק, והנה השני רשע, כיון שאפשר להשני להמציא לו כן במקום אחר חסו על הראשון טפי כי הוא קדם חוכה, והנה השני רשע מדברי קבלה. והוא הדין כשאומנות הראשון בכך והנה לירד כאלו לא מצי לאשכוחי במקום אחר, כמ"ש לעיל בשם מהר"ט וטשו מהר"ם, וזה פוסק לחיותי' קצת אפי' הנה השני הפקר שלא יכול למצוא במקום אחר נקרא נמי רשע, דלעולם כח הראשון עדיף מהשני. וכשטרח הראשון טירחא מרובה כעין עני הניקף, אזי אפי' בהפקר והשני לא יכול למצוא כן במקום אחר, חמיר טפי, והנה גזל מפני דרכי שלום, וירד לאומנו' שהוא גזל דאורייתא ויבואר לקמן בסמוך א"ה.

כנלע"ד ללמוד זכות על אבות העולם ולא יוסג גבול עולם יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם הכ"ד אדם מועט לעולם.

משה"ק סופר מפפ"מ

הלום ראיתי דיני יורד לאומנות חברו אשר גאוני עולם צללו במים אדירים הרבים ההמה וירדו לאמת השחי ובנו בית זבול על ד' יסודות, אשר יסד הגאון מהרש"ל בתשובה ובים של שלמה בקידושין ר"פ האומר. וגם כי הגאון שארית יוסף בתשובה נחלק על מחלקותיו, מ"מ שם של ארבע אינו נמוק, שם שם לו חק אמרתי אחזה בסנטיניו והחונן לאדם דעת יחונני דעה בינה והשכל ולא אכשל ח"ו בדבר הלכה והמעין יענין בסוגי' הש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים ב"ב כ"א ע"כ וקידושין ר"פ האומר סימניהם מונה, הפקר ומציאה מהפך טירחא פסוק לחיותא.

השם הראשון הפקר ומציאה פי' עני המהפך בהפקר ומציאה ובא אחד ונטלה פליגי רש"י ור"ת לרש"י הנה בכלל רשע ולר"ת מותר לכתחלה. והרשב"ם בב"ב נ"ד ע"ב דכתב דהשני הזוכה רשע הנה משמע דס"ל כפירש"י אפי' מההפקר ה"ל רשע וכן דעת תשו' שארית יוסף. והא דכתב רשב"ם דכיון דיהיב לוקח ראשון זחי עכ"ל, ר"ל משום כך נקרא מהפך דעביד מידו וה"ל כפיסוק דמים ולעולם גבי שני הפקר מקרי ואפ"ה הנה רשע, שמע מינה כרש"י ס"ל. אך מהרש"ל ס"ל דרשב"ם כר"ת ס"ל, ודוקא הנה דהראשון יהיב זחי. ובאמת כ"כ מהר"ק שרש קי"ח דרשב"ם מודה היכי דלא יהיב זחי הראשון והשני זוכה מן ההפקר דלית בי' משום מהפך בחררה.

ולפי זה ג' מחלוקות, לרש"י אפי' תרתי' לא יהב זחי לא הראשון ולא השני אית בי' משום מהפך בחררה. ולרשב"ם דוקא היכי דהראשון יהיב זחי, אע"ג דהשני זוכה מההפקר. ולר"ת דוקא היכי דהשני אינו זוכה מההפקר ושכוחא לי' במקום אחר. ומיהו מהר"ק לא פירש להדי' מאי מעליותא דזחי דראשון. וקצת משמע משום דהנה טרח בי' טפי, כענין פיסוק דמי' דהמרדכי. אבל מהרש"ל פירש משום הפסדו של ראשון, בשלמא מציאה ליכא פסידא לראשון, וכיון שהשני לא ימצא כן במקום אחר מותר כן לכתחלה. אבל היכי דהראשון מפסיד מעותיו על ידי זה, מהיכי יתתי להתיר לזה להפסיד לזה מעותיו משום שלא ימצא כן במקום אחר, ועיין תשו' משאת בנימין סי' כ"ז סברות אחרות.

מהפך השם השני, מהרש"ל קורא לו מהפך בחררה וכבר מבואר שאין דינו אלא לקרותו רשע ולא דין עליו. ואם חברו נטול בחררה לעצמו נקרא רשע, ק"י אם מבטל מקחו של חברו וחוטא ולא לו, ולפי ראות עיני הב"ד יראו להחמיר כמ"ש רמב"ם לפי שיש כח ביד בית דין להחמיר לפי הנראה בעיניהם יותר מדינא דגמ', עכ"ל יש"ש. וכתב מהר"ט בקידושין מנ"ל לחכמים לקרות רשע ולא רק עבריון ככל העובר על דברי חכמים, אבל להכריזו עליו רשע לא מצינו. והעלה ז"ל מדאמרי' ס"פ הגשפרי' ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חברו, וכת' בתרי'

ב"ה אור ליום ועשיק ויחי מה סאכטשאב.

שלום לכבוד הרב החר"ף מו"ה שלמה ב"י אבדק"ק ניישטאט

דבר האיש אשר יש לו פאצריק לכפתורים ויש שלים אחד אשר שוכר לו כמה וכמה אנשים שצריכין לו ועשה קם אחד ועשה לו ג"כ פאצריק כזה ורואה ליקח את אנשי הראשון ויוכל להשתדל להשיג ממקום אחר אך אינו רואה מפני שחדשים לא הורגלו במלאכה זו ועוד יעשה הולאות יחירות ממקום אחר:

ומעלתו מסתפק אם אסור משום עני המכפך צהררה. וכחז דזה הדין המצוה צ"ס רל"ז. ודין זה בין צמחירה בין צמחירה כדמוכח ממה שרש"י הכותב לאסור במלמד. אך החירו במלמד משום דהוי דבר שאינו מלוי. אבל צ"ל אסור. וכחז דאסור עני המכפך צהררה גם על המוכר. וכוונתו זה מ"ש המדריש שאם אינו רואה למוכרה צמחירה הלווקה ליתן והלך אחר וקנאה לאו רשע הוא. וכחז שם צ"מ דל"כ מפסידין למוכר. הרי מוכר שאם ה"י פיסוק דמים גם המוכר אינו רשאי למכור. עכ"ל:

תשובה. דברים אלו אין להם הצנח דמאין מוכח זה. אם כוונתו דל"כ גם צפוסוק דמים מפסידין למוכר שלא יהי יכול להכוסף בדמים. זה אינו כלום.

חדא כיון שפסקו דמים צמחירה כבר נתן לו שוי ואין המוכר מפסיד. ועוד דצמחירה לפי סברא זו אף פסקו דמים צמחירה והמוכר חוזר ואינו רואה למכרה לו צמחירה דמים מותר לאחר לקנותו צמחירה. ואם היינו אומרים דאף שאינם משוים צמחירה מ"מ אסור לאחר לקנותו אף שאין המוכר רואה למכור לראשון כי הפסד למוכר. אבל לפי האמת אנו אומרים שאין איסור רק אם צלל זה האחר ה"י מוכר לו לזה הראשון. אבל כל זמן שאינו רואה למוכרה לו אין דין עני המכפך צהררה. וא"כ לעולם יכול המוכר לחזור מהראשון ולמכור לאחר והאחר מותר לקנות ממנו דכיון שהמוכר רואה למכור להאחר ולא ללוקח ראשון שוב אין איסור להאחר ואין איסור רק אם האחר התחיל עם המוכר בעוד שרצה למכור להראשון. וזה פשוט וצריך שאין שום סברא לאסור על המוכר למכור את שלו:

ואין לדון צמחירה משום מחוסרי אמנה אם השו צחצח זה. ואם נזדמן לו למכור לאחר צמחירה ממה שפסק זה חלוי צמחירה הפוסקים אם צמחירה תרעו יש משום מחוסרי אמנה. וצ"ל שלא השו צמחירה שיהי שכיור שלו לעולם רק צלל פסד שוכר האנשים אף שסכום השכירות ידוע. מ"מ אם לא יראה עכשיו לשכור לעצמו אינו מחוסר אמנה כלל ואין איסור עליו כלל:

אגרות

חושן משפט - חלק א - סימן כ

משה

בענין מהפך בחררה בלא ידע

כידע, ולכן ודאי יש בזה משום מהפך בחררה אך לבעל חמדת שלמה.

אך יש לדון בזה אם לא אפשר להשתכר אצל אחרים שאולי יש לדון כהפקר ומתנה שפליגי הראשונים והרמ"א כתב שם וסברא הראשונה נראה עיקר שאין בכוח דין מהפך בחררה כיון שאינו יכול למצא במקום אחר. אבל הוא רק כשמלאכה אחרת לא יעשה בשום אופן שייך לומר שאם בעיר זו ליכא מקום למצא להשתכר לתלמידים אחרים הוא כהפקר ומתנה, אבל אם גם מלאכה אחרת היה עושה הוא כסתם פעולה שיש בזה משום מהפך בחררה. ודבר זה לא ידוע לי ואתה וחברך ששניכם הם יראי ה' תבררו בין עצמכם איך לדון בזה.

גם יש לדון בהא שכתב הרמ"א דאם היו מחוסרין עדיין הפסיקה שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בזול מותר לאחר לקנותו, אבל כבר כתב הפרישה והובא בפ"ת סק"ג שהוא באופן שהלוקח הלך מהמוכר ואמר לא אתן יותר מזה שנתבטל המקח אבל כשמסתפקים בפסוקו זה להוסיף חה לגרוע ולולא שבא השלישי היו משוים נפשם יש בזה דין השגת גבול ומהפך בחררה עיי"ש וכמובן ענין זה הוא בבאן דדאי היו משוים נפשם ויש בזה משום מהפך בחררה.

ומה שיש לדון מהא דמודה ר"ה במקרי דרדקי דלא מצי מעכב בב"ב דף כ"א הוא רק שלמלך אחד יכול לקבוע מקומו במקום קרוב למלמד האחר, אבל לא לקבל התלמידים שכבר עסק המלמד האחר כמפורש בתוס' קידושין שם שגם במלמדים איכא דין מהפך בחררה.

ותנני ידידי מקירה,

משה פיינשטיין

י"ט סיון תש"כ.

מע"כ ידידי והרה"ג מוה"ר אפרים דיקשטיין שליט"א.

הנה בדבר מה שאחד היה אצלך בדבר לשכור אותך ללמוד איזה שעות עם תלמידים אחדים כימי הקיץ ואתה חשבת שהוא צריך ליתן לך תשובה בדבר גמר השכירות והוא חשב שאתה צריך ליתן לו תשובה ולכן הלך ושכר את חברך ואתה טוען שחברך אסור להשכיר עצמו מדין מהפך בחררה וחברך טוען שלא ידע שאתה רצית להשתכר אף שידע שדבר עמך בזה אבל חשב מכיון שבא אח"כ אצלו לשוכרו ודאי השבת לו שאינו רוצה. ושניכם רוצים לידע דעתי.

הנה בש"ע חו"מ סימן רל"ז לא התכר חלוק בין ידע השני שהראשון החזיר אחר הדבר לקנותה או להשכיר עצמו או לא ידע דסתמא נאמר הדין, משמע שאף בלא ידע יש עליו חיוב אם אינו רוצה להקרא רשע להתחזיר ולמוכרו להראשון ולמסור השכירות להראשון. וכן מפורש בקידושין דף ג"ט ש"י אבא לא הוה ידע דרב גידל הוה מהפך בהתיא ארעא ומ"מ א"ל ר' יצחק נפתא השתא נמי ניתבה ניהליה מר אלמא דאפילו בלא ידע אם לא יתבה לרב גידל היה נקרא רשע.

ואף שיש קצת להקשות אם היה אסור מדינא לר' אבא להתחזק הקרקע איך לא קבל המעות ונגרם ע"י זה שר' גידל לא נחית לה ולא נתקן כלום. דהא האיסור הוא כדי שתהיה השרה לר' גידל והרי כיון שר' גידל אינו רוצה במתנה ולא נחית לה היה לו לר' אבא בשביל זה ליקח המעות אף שלא

מסמנא מלתא, אלא משמע קצת דמדינא כיון שלא ידע לא היה מחייב להחזירה לרב גידל אלא מצד מדת חסידות ולכן לא היה מחייב בשביל מדת חסידות לומר על מה שלא מסמנא מלתא דהא נחשב כהפסד, ומה שלא נחית לה כיון שאינו מחייב להפסיד בשביל זה אולי חשש שאם נחית לה לא יאמינו לו שלא ידע ויחשדוהו שעשה איסור. נראה דאינו כלום דמדת חסידות לא היה תובע ר' יצחק נפתא מר' אבא ולומר לו השתא נמי ניתבה ניהליה מר אלא משמע דמדינא הוא שאף בלא ידע הוי האיסור אם יאשר בהקרקע שהפך בה ר' גידל.

עכ"פ ממה שא"ר יצחק נפתא דניתבה ניהליה הוא מדינא שלא יהיה רשע, וחזוין שהוא נקרא רשע אף בלא ידע אם לא יתבה ניהליה, ואף שלמעשה לא לקחה ר' גידל מ"מ נסתלק האיסור מר' אבא כיון שהיה ר' גידל יכול לקבלה ורק בשביל מדת חסידות דשונא מתנות יחיה לא רצה לקבל לא היה יכול בשביל זה למנוע סלוק האיסור מר' אבא. ולכן סתמו הפוסקים שאסור מדין מהפך בחררה ולא חלקו בין ידע ללא ידע משום דאף בלא ידע הוא מדינא. לכן טענה זו דלא ידע אינה טענה. ועיין בפ"ת סק"ב הביא מתשובת חמדת שלמה דבשוגג דלא ידע אין עליו שום דין כלל ומה שאמר ר' יצחק נפתא לר' אבא ניתבה ניהליה מר הוא רק למדת חסידות והוא דבר תמוה אצלי ולא נכון כלל, וכ"ש שא"ר לומר כן למש"כ שם דאינו מתקן כלל המעשה רשע שעשה אם לא שעושה כן דרך תשובה וחרטה, שלא היה שייך מדת חסידות להתחזיר ותשובה לא שייך כיון שלא ידע וצ"ע בכוונתו. וגם מסתבר שיש להתשיב זה ידע, דכיון דידע שחברו היה מהפך היה לו לשאול ממנו אם האמת שאינו רוצה להשתכר ולא לסמוך אהשערות בעלמא ועל אמירת אחרים אלא היה לו בעצמו לשאול ומדלג, שאל הוא

זכות קדימה בין קונים

הרמ"א פה לבאורה הינו בין לרש"י ובין לר"ת בקדושין, דלעיל, דמכיוון שפוסק השו"ע שצריך השני להחזיר דמים ללוקח הראשון – א"כ הוי כמכר – ובמכר לכו"ע הוי רשע.

דיון בשיטות הראשונים בסוגיה בקדושין דלעיל (וחלוקי דנינים בהתאם לטורח שטרך ראשון):

כשהראשון לא טרח כלל

ראשית יש לציין דברי החתם סופר בשו"ת והאמרי יוסף ח"ב סימן עב (ומובאים ג"כ בפתחי חושן בהלכות אבידה סוף פרק ט) המדגישים בשיטת הרש"י בקדושין שזוכה לעיל, דאפי' לרש"י שישנו דין של "עני המהפך" גם במציאה ובהפך – הני מילי כשעשה הראשון מעשה של סמיכות דעת קצת במציאה, ואפי' שעדיין לא זכה בה לגמרי – אך בלא זה, אפי' לרש"י אין לנוטל ממנו דין רשע. ומהי אותה "סמיכות דעת קצת" שבעי גם במציאה? ע' בפתחי חושן שם המבאר שהכוונה שעשה איזה מעשה כדי לזכות במציאה, אך ראיה בעלמא, בלא מעשה, לא תהני.

דין זה דומה לדין הרמ"א שיובא להלן, דרך כשיש פיסוק דמים בין המוכר לקונה או אסור לאחר לנטלה – ונקרא רשע. משא"כ אם נוטלה לפני פיסוק דמים – דאין עדיין סמיכות דעת בין המוכר לקונה הראשון. וזהו ג"כ ראייתו של החת"ס שם שגם במציאה בעינן סמיכות דעת קצת.

במציאה והפך – כשמניעת הרווח של ראשון ושל הנוטל שווה

בנוגע לשיטת ר"ת בתוס' קדושין נט ע"א דלעיל, דבהפך ומציאה אין דין רשע למקדים ולוקח מהמהפך, ע' בשו"ת שארית יוסף ס' יז המביא דעת מהר"מ שבמרכיב ב"מ ס' רלו – דרך כשהפסדו של השני גדול משל הראשון אם לא יטול החפץ – אזי לא הוי רשע – משא"כ כשהפסדו שווה, דאן אפי' בהפך הוי רשע. והמקרה המובא במרכיב שם בשם מהר"מ כן הוא: ראובן שהיה מהפך בקרקע של עבדים על המיצר של שמעון – וקדם שמעון וקנה – ופסק מהר"מ שלא נקרא שמעון רשע – שהרי לגביו הוי כמציאה – ולא בכל יום מודמן לו לקנות קרקע על מיצר שלו. משמע א"כ מהמהר"מ כנ"ל, דדוקא פה במצר – שחשובה לו הקרקע שלידו יותר מאשר חשובה אותה הקרקע לראובן – דדוקא אז לא יקרא שמעון "רשע" – שהרי מניעת הרווח מצד שמעון (דהיינו ההפסד שיכל להפסיד) גדולה יותר מהרווח הנמנע לראובן (דהיינו ההפסד) מזה שלא קנה את הקרקע הוה, אך אם היה "הפסד" שווה – עדיין היה נחשב שמעון כרשע. ויש לציין דלכאורה שונה שיטתו משיטת ר"ת שהובאה לעיל – דלר"ת אפי' אם הפסדו של הראשון והשני שווה – בכ"ז לא מקרי השני רשע, משום שאם לא יזכה בתורה זאת לא ימצא אחרת, כלשונו של ר"ת שם.

חילוק בין סוגי טרחות של ראשון בהשגת החפץ – ונפ"מ לדינא

עוד בנוגע לשיטת ר"ת בקדושין: ע' ברא"ש המקשה מדין "עני המנקה בראש הזית" המובא במשנה בגיטין נט ע"ב שאם עמד בראש הזית והטיל הזיתים לארץ ובא אחר וליקטם לעצמו דינו שמה שתחתיו גול מפני דרכי שלום – ומדוע לר"ת במהפך בחרת הפך אפי' רשע לא מקרי – והרי גם שם לא יכול השני למצוא הזיתים במקום אחר ובכ"ז הוי גול מדרכי שלום ומשיב הרא"ש – "שאני התם שטרך בהם העני להפילם לארץ וסמכה דעתו עליהו". א"כ נפיק לפי הרא"ש, דגם לר"ת כאשר טרח הראשון – ולוקחם השני – הוי גול מפני דרכי שלום.

ויש להבין – והרי גם ר"ת מביא בדבריו בתוס' שם אודות מכר, ח"ל "ומש"ה קאמר דנקרא רשע כי למה מחזר על זאת שטרך בה חבירו ילך וישתכר במקום אחר". א"כ גם בשיטת ר"ת איירי דראשון טרח והוי קצת סמיכות דעת – והטירחה גורמת שהשני מיקרי רשע ותו לא – ואין מבאר הרא"ש בדבריו טעם טירחת הראשון גורמת דנהוי גול משום דרכי שלום?

וצריך לכאורה לומר דישנן שני סוגי טירחה. ישנה טירחה מרובה כגון עני המנקה בראש הזית דעושה ממש מעשה בזיתים או בעץ להפילם לארץ ולכן הוי גול משום דרכי שלום. וישנה טירחה מועטת כגון בדין ר"ת בתוס' – שרק דיבר עם המוכר על קניית החפץ וכד', ששם הוי השני רק רשע, במכר, ובמציאה והפך, אפי' רשע לא מיקרי.

סברא זו לחילוק מופיעה ג"כ ברש"ל בתש" (ומובא ג"כ בפתחי חושן, גביה ואונאה, פ"ט הערה כח) המבאר דבעני המנקה הוי טירחת גופו והוי טירחה הניכרת – משום שנושא נפשו למות – כלשונו, וע"ע בשו"ת "משאת בנימין" ס' כו המבאר בדומה לרש"ל, שבמנקה איכא טירחה מעולה עד דסמכא דעתיה משא"כ בעני מהפך בתורה דאיכא רק טירחה קצת, ואין כי כסמיכות דעת.

א"כ נפיק עד כה דישנן בדין ר"ת ג' דרגות: לא טרח ראשון כלל – אין אסור כלל לשני לקחת, אפי' במכר, וכ"כ בהפך ומציאה (משמע מלשון). טרח ראשון קצת – הוי איסור לשני ליטול במכר ושכירות, והוי רשע, ובהפך ומציאה לא הוי איסור כלל. טרח ראשון טירחה מרובה ויש סמיכות דעת – גם לר"ת הוי איסור גול מדרכי שלום, ואפי' בהפך ומציאה.

השאלה עליה נסוב המאמר היא כדלהלן – אדם נזה לטווח ברכבים מושומשים על מנת שימכור לו רכב מתאים. הסוחר הציע לקונה רכב מסוים והקונה החליט שהרכב מתאים לצרכיו. הקונה קיבל הצעת מחיר מהסוחר והסכים לה. הקונה סיכם עם המוכר להפגש למחרת ולסדר את עניני ההעברה והתשלום.

באותו יום אחר הצהריים הגיע אדם נוסף לטווח הנ"ל והתעניין באותו הרכב. הסוחר הציע לו אותה הצעת מחיר שהציע לראשון. השני, שרצה ג"כ באותו הרכב, שולם מיד את התשלום הנדרש, סידר את עניני ההעברה ולקח את הרכב.

למחרת חזר הראשון וכששמע שנמכר הרכב לשני צעק שהרכב מגיע לו. מי יזכה ברכב ע"פ דין, ומה דינו של השני.

מאמר מקיף לדין "עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה, נקרא רשע".

הנידון בשאלה זו מחולק לשלושה חלקים:

נדון א: האם השני שקונה הרכב לעצמו נקרא רשע, ע"פ הדין המפורסם של "עני המהפך בחררה וכו'" שיורחב להלן, או לא. – ואם אכן נקרא רשע – מה נזמ לדינא בכך.

נדון ב: באופנים שלא נקרא רשע, האם יכול השני לכתחילה לקנות את הרכב שהיפך בו הראשון, או לא.

נדון ג: להלכה שלאחר מעשה – באופנים שהשני מקרי רשע – האם חייב להחזיר את הרכב למהפך הראשון שרצה לקנותו – או שבדיעבד, לאחר שקנה, אין צריך להחזיר, למרות שמכונה "רשע".

השו"ע חושן משפט ס' רלו, א, מביא את דעת ר"ת בתוס' שבהפך ומתנה אין דין של החזיר את הרכב למהפך ח"ל י"א שאם בא לזכות בהפך או מקבל מתנה מאחר ובא אחר וקדמו אינו נקרא רשע כיוון שאינו דבר המצוי לו במקום אחר.

לאחר מכן מביא את דעת הרש"י י"א דלא שנא.

השו"ע פוסק בזה בר"ת וכן מוכח מפסקו בסעיף ב' המביא להלכה את דברי התוס' שם בקדושין בשם מהר"ר יצחק ש"אסור למלמד להשכיר עצמו לבעה"ב שיש לו מלמד אחר בביתו – אם לא שיאמר לבעה"ב אין רצוני לעכב המלמד שלי (דהוי כמכר – שיכול למצוא בעה"ב אחר למלמד אצלו). אבל אם שכר בעה"ב מלמד אחר יכול בעה"ב אחר לשכור אותו מלמד עצמו (דהוי כמציאה) – דמלמד כזה לא ימצא במקום אחר.

ההסבר שווהי אכן הכוונה במחבר, שהחילוק הוא בין מציאה למכר, ולפ"ז פוסק כר"ת, מובא ג"כ בסמ"ע שם סק"ח, המבאר שהסיבה שיכול בעה"ב אחר לשכור אותו מלמד היא, משום דהוי כלא מצוי, והוי כמציאה.

סוגיה נוספת שעוסקים בה הראשונים בנדון הנ"ל היא בגמ' בב"ב נד ע"ב בדין ר' יהודה בשם שמואל, שנכסי גוי הרי הם כמדבר (הפך) ואם קיבל הגוי כסף מהישראלי תמורת קרקע – ולא החזיק בה עדיין הישראל – אדם זר המחזיק בקרקע זכה בה. "מאי טעמא?" – "עבדים, מכי מטו וחי לידה אסתליק ליה (עבדים) מטתלק מהשדה בקבלת הכסף). ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידה (הישראלי הקונה), לא קונה בלא שטר מהעבדים". וא"כ, בנקדה זו שבין נתינת הכסף לכתיבת השטר – הקרקע הוי כהפך מהעבדים ועדיין לא שייכת לקונה – וכל התופס זכה, כזוכה מההפך.

הרשב"ם שם בריה "הרי הן כמדבר" – מביא דעת יש מפרשים דמחזיק השני שתפס הקרקע להחזיר ללוקח הראשון מה ששילם בעד הקרקע, (סברא טובא להלן) וכן ג"כ דעת ר' גרשום שם. ואולם הרשב"ם עצמו חולק ומוכיח מלשון הגמ' "הרי הן כמדבר" שאין צריך התופס להחזיר ללוקח את כספו – אלא הוי כזוכה לגמרי מן ההפך.

וממשיך הרשב"ם ואומר "ומיהו נראה בעיני דהאי שני רשע מקרי... לא גרע מעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה דמקרי רשע".

השו"ע בס' קצד סעיף ב' פוסק את דין הגמ' הנ"ל ח"ל "ישראל שלקח שדה מעבדים וקדם שיחזיק בה בא ישראל אחר והחזיק בה... זכה אחרון" וממשיך השו"ע "ונתן לראשון את הדמים".

השו"ע פוסק, א"כ, כרבנו חננאל ברא"ש וכיש מפרשים ברשב"ם דיש להחזיר לראשון הדמים, ולא כדעת הרשב"ם והרא"ש בזה.

וממשיך הרמ"א "והשני מקרי רשע" – הרמ"א פוסק א"כ ברשב"ם ולא כרא"ש דלעיל.

אורות משפט - המשך

וע' בשרשיל בתש' המובאת כבר לעיל סי' לו, המבאר, דלא רק במציאה והפקר אין דין מהפך ולא הוי רשע (להלכה ברמ"א ובשו"ע) אלא גם בכל דבר שלא יכול להשיגו במקום אחר – וכן סחורה בזה. ומוסיף הרש"ל דכ"ז רק בתנאי שיהיה רווח ברור בהחלה, אבל ברווח מעט, לא, דא"כ לא משכחת לה בשום סחורה שיהיה לנטול דין רשע, דהרי כל סחורה קונים הלקוחות קצת בזה כדי להרוויח.

כמו"כ מובא ג"כ בספר משפט שלום בקונטרס תיקון עולם את א' בשם המהרי"ק – דחוקא ברווח גדול לא הוי רשע, כשנמכר החפץ בזה, ואז הוי כמציאה, משא"כ ברווח לא ברור.

וא"כ אליבא דשיטתם צריכים להוסיף בנידון דידן דא"פ, אם מוכר הסוחר את הרכב בזה, פחות ממחירו בשוק, דאז לא מקרי השני רשע, הני מילי בתנאי דהוי החלה ניכרת – ולא רק החלה קצת במחירו.

ומה' ההכרעה במחלוקת הרמ"א והש"ך בשם רמב"ן דלעיל – כאשר נמכר החפץ בזה – האם הוי כמציאה ולא הוי רשע – או לא: ע' בבכ"ז הכותב בשם הרש"ך (ומובא ג"כ ב"פתי חושן" שם, פ"ט הערה לו) דכל מפירה בזה לא מרציאין מיד המוחזק, משום דהוי ספק ע"פ המחל' דלעיל.

כשהקונה הראשון עשיר והשני לא – האם מקרי השני רשע

ע' ברמ"א שם סי' רל"ז המביא דין הר"ן בשם הרמב"ן ח"ל "ואפ' לסברא זו – דחוקא בעני, אבל בעשיר לא. אם לא בדבר שאינו מצוי דאז אפ' בעשיר מקרי רשע".

ואולם מהר"ן בקדושין פרק שלישי המביא את דברי הרמב"ן, משמע דאירי החילוק הנ"ל גם במקרה, שאחרי שמחלק הר"ן בין עשיר לעני שואל הר"ן "ואע"ג דהאי עובדא דר' גידל מוכח דבעשיר הבא ליקח שייך נמי דינא דעני המהפך בחררה?" ומיישב הר"ן ששם איירי בקרקעות שלא מצוים ליקח ולכן עשיר שם דינו כעני. ומתוך שאלתו ממקד מוכח שהבין שגם במקד קיים חילוק זה.

א"כ, בנידון דידן בקונה רכב, האם יש לחלק בין קונה ראשון עשיר או לא – תלוי לכאורה בשיטת הנ"ל. ע"פ הסמ"ע לכאורה כל החילוק רק במציאה והפקר ולא במקד ולכן בנידון דידן בקונה רכב – מקרי שני רשע אפ' בראשון עשיר – אולם למבח מהר"ן שגם במקד קיים החילוק בין עשיר לעני – א"כ גם בנידון דידן אם הקונה הראשון עשיר, לא מקרי שני רשע.

וע' בספר פתחי חושן לרב יעקב בלוי שם סי' ט' הערה ל' דיש המבארים דלק חולק הר"ן בזה אלא אולי לשיטתו שפוסק כרש"י לגמרי, כרמב"ן. ולכן סובר שבין במציאה והפקר ובין במקד קיים החילוק בין עשיר לעני, שבוה איירי הרש"י בדין "עני המהפך" – אך להלכה שפוסקים הרמ"א והשו"ע כר"ת – שרק במקד הוי רשע – תו אין לחלק בין עשיר לעני. וא"כ לשיטתם, בנידון דידן דאי דלא יהיה חילוק בין לוקח ראשון עשיר או לא.

מאמתי ושנו אסור על השני להתעסק במה שמחפך ראשון

איתא ברמ"א בחו"מ רלו, א, בדין עני המהפך בחררה, בשם המבד"ק ח"ל "וכל זה לא מייירי אלא כשכבר פסקו הדמים שביניהם ואין מחוסרין אלא הקניין אבל אם מחוסרין עדיין הפסיקה, יש שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בזה, מותר לאחר לקנותו וכו'".

והטברא לכך מובאת שם בסמ"ע סק"ז, משום דאם יאסר לשני להתעסק בסחורה ולקנותה אפ' לפני הפסיקה, יפסיד המוכר, דמיד שיבוא אחר לקנות ויפסוק עליו פחות משויה יצטרך המוכר לתת לו, דהוי אין אחר רשאי מעתה לקנותה – ולכן עשו תקנת המוכר – ורק מהפסיקה שבין הקונה למוכר נאסר על אחר להתעסק ולקנות אותה סחורה.

וא"כ, בנידון דידן בקניית הרכב, שכבר קיבל הראשון הצעת מחיר והסכים לאותה הצעה הוי לכאורה כפסוק דמים שבין המוכר לקונה – והשני שבא לקנותה נקרא רשע – וע' להלן.

וע' בשו"ת חוות יאיר סי' מא דיש אמרים שטרחת הראשון הוי כפסוק דמים ותו אין אחר רשאי לקנותה. אך דוחהו החו"י שם שהרי בכל מהפך איכא טירחה כדמוכח מ"ת האומר "למה מחור על זאת שטרח בה חבירי" ואפ"ה כתב המרדכי דבעי פסוק דמים – וא"כ טירחה לחדי לא תהני. כמו"כ כותב שם שאין לחלק בזה בין טירחה מרובה למעטת – ושתייהן לא הוי כפסוק דמים.

וע' בפתי חושן הלכות גניבה ואונאה פרק ט' הערה לו, המביא סברא דבדבר שמחירו ידוע או שנתרצו שניהם לגמור המקד במחיר שסיכמו ביניהם אח"כ, יש בזה דין של מהפך – משום דהוי כפסוק דמים.

וע' עוד שם המביא סברא נוספת החשובה לגבי הרבה מדיני מהפך – דבשכירות, שב"ב נהוג להתנות עוד כמה תנאים חוץ מפסוק דמים, אפשר שגם לאחר פיסוק הדמים כל שלא נשתנו עדיין בשאר התנאים הרי זה כאל פסקו. אך מביא דלסברת המרדכי יש להסתפק בזה.

וע"ע בסיכומי של החת"ס, בשו"ת, חו"מ סי' עט, בנידון הנ"ל בדין ר"ת ובדין טירחה, המסכם ומוסיף: דאם אין שני מוצא הדבר במקום אחר, דהיינו מציאה או הפקר, אפ' שראשון טרח קצת, יכול שני לקחת. – ופה מוסיף – בתנאי שאין אומנות ראשון בכך ואין עיקר חיותו בזה (ע"פ מהר"ט בקדושין). ואם שני יכול למצוא במקום אחר, כגון מכר ושכירות, אפ' שגם ראשון יכול למצוא במקום אחר – מ"מ זכה הראשון בטירחה כל דהיא – ושני מיקרי רשע. ואם טרח ראשון טירחה מרובה – אזי אפ' בהפך – הוי גול מדרכי שלום, כדלעיל.

במציאה והפקר – כשראשון מוכן לשלם לשני, הנוטל

עוד בנוגע לדין ר"ת: ע' ברע"א שבשו"ע חו"מ, רלו, בשם המהר"ט בקדושין שבמציאה והפקר, אפ' אם ראשון רוצה לתת מעות לשני תמורת החפץ, ג"כ אין שני נקרא רשע – כיון דנחית בהיתר.

מהי הגדרת "מציאה" בדברי ר"ת – והנפ"מ לדינא בזה"

עוד בדין ר"ת: ע' ברש"ל בתש' הנוכרת סי' לו כבר לעיל הסובר בדעת ר"ת שכל שצריך השני לטרוח ולהשיג את החפץ במקום אחר – הוי לגבינו כמציאה – ולא הוי רשע – ואפ' אם איירי במכר או בשכירות שיכול להשיג או לקנות ג"כ במקום אחר. ואולם ה"שארית יוסף" בסימן יז חולק עליו וסובר בדעת ר"ת שאם יכול השני למצוא במקום אחר ואפ' אם יצטרך לטרוח לשם כך, הוי כמכר ושכירות – ומיקרי רשע.

וכהמשך לזה ובוטעו לנידון דידן, לגבי מהפך ברכב לקנותו ובא אחר וקנאו – ע' בסברתו של הרב יעקב בלוי המובאת בספר "פתיחי חושן" הלכות גניבה ואונאה פרק ט' הערה לו, שיש לדון ביום – שישנם תקופות שקשה למצוא בתים לקנות או לשכור דירות ונמנה לעיתים שדירה זו נחה מזו – והוי טירחה גדולה לחפש אותו הדבר במקום אחר – דלרש"ל דלעיל ישנה סברא דהוי כמציאה. אך למהר"ק ול"שארית יוסף" דלעיל – דאפ' בטירחה כדי לקנות במקום אחר הוי עדיין כמכר – אין להקל בזה, ועכ"פ אומר שם, דאפשר דבדיעבד לא הוי רשע. וגשאר בצ"ע למעשה.

וא"כ סברא זו ניתן להחיל לכאורה גם אודות קניית רכב, דאדם מחפש בד"כ רכב בעל תכונות מסוימות – וכאשר כבר מוצא רכב המתאים לצרכיו כרוך הדבר בחיפוש ובטירחה – ואם יצטרך לוותר על רכב זה ולחפש אחר רכב אחר המתאים – יצטרך שוב לטרוח טפי – ואולי תלוי במחל' הנ"ל, לשיטתו, וכן עדיין צ"ע – גם לדבריו.

האם במציאה והפקר יכול שני לטול לכתחילה (או במכר בזה וכד' – ע"פ המובא למקד)

הרב יעקב בלוי בספרו פתחי חושן פוסק בהלכות גניבה ואונאה, פ"ט סעיף טז, דאפ' במקום שאין דין "מהפך" עכ"פ לפני משורת הדין לא יקדים השני. ומכוח דבריו בהערות מהות' ב"ב כא ע"ב ד"ה "מרחיקין" המסביר שם שר' מרי בר רחל (בגמ' ב"מ עג ע"ב) נהג לפני משורת הדין והחמיר על עצמו, לר"ת, גם בהפקר. וא"כ נראה דגם בהפקר צריך להחמיר לכתחילה.

ואולי ניתן לדחות דבריו ולומר דאמנם כתב התוס' דהחמיר ר' מרי על עצמו לפני משורת הדין – אך אין הדבר אומר שיש על כל אדם להחמיר על עצמו בזה לפני משורת הדין.

ואולם ע' ברין בקדושין פרק ג' הכותב שם בפירוש על דברי ר"ת דבהפקר אינו מיקרי רשע, ח"ל "דארבה לכתחילה יכול לעשות כן כיוון דלא משבח אחרינא" וכן מוכיח מהגמ' ב"מ י"א.

א"כ גם בנידון דידן אודות הרכב יש להדגיש דאפ' שאכן נפסקה הלכה כר"ת ואפ' אם נססה לומר דקניית רכב הוי כמציאה ע"פ הטברא דלעיל או ע"פ המבואר להלן ברכב הנמכר בזה, כ"כ עדיין יש לדון האם יכול שני לקנות זאת לכתחילה או שרק אם קנה לא מיקרי רשע.

כשהרכב מוצע למכירה במחיר זול מערכו בשוק, האם דינו כמציאה

הרמ"א שם בס' רלו, בדין מהפך בחררה, פוסק ע"פ דין ר"ת – ח"ל "וכן אם קונה דבר א' ובא חבירו ויכול לקנותו בזה, שאינו מוצא לקנותו רק במקום אחר, הוי כמו מציאה ויכול לקנותו כל זמן שלא זכה בו הקונה".

אך ע' בש"ך שם סק"ג המביא דעת הרמב"ן בב"ב נד ע"ב גבי "נכסי עכו"ם הרי הם כמדבר" (סוגיה שהובאה לעיל) הפוסק דאפ' בפחות מדמי שווי החפץ (כזול) ג"כ הוי רשע – ואין לחלק במכר בין מחיר זול או מחיר שווה.

וע' בערך השולחן חו"מ, רלו דג"כ פוסק בזה כרמב"ן – וההכרעה בעקבות המחלוקת הנ"ל תובא להלן.

א"כ, בנידון דידן, אם הרכב מוצע למכירה בזה – האם הוי השני רשע – תלוי לכאורה במחל' הרמ"א והש"ך בשם הרמב"ן, המובאת לעיל.

אורות משפט - המשך

בא ליד המהפך הראשון לאחר שכבר קנה שני את החפץ

איתא ברשד"ם (מובא במנח"פ ס' רענ) שאפי' שאין מוציאין מיד הרשע, אם הגיע אח"כ החפץ ליד המהפך הראשון אין ביד מוציאין ממנו, משום שאין מסייעים לבר עבירה (לשני).

בא אדם שלישי ולקח - מה דינו

ע' בערך השולחן ח'י"מ, רלו' שאם בא שלישי ונטלו מן השני אינו נקרא רשע, ואפי' אם עשה זאת במזיד. (יש להבין סברתו - ואולי סברתו משום דטריס נטל מרשע - ועדיין יש להבין מה דינו כשקנה השני).

כשקנה הרכב השני הינו בנו של הסוחר

איתא בשד"ח כללים, מערכת הע' כלל עט בשם חקרי לב שבבן המוכר אין אסור של מהפך וכן המוכר יכול למכור לו ולא היו כרשעים, ומדייק מלשון הגמ' "בא אחר ונטלה" - אחר ולא בנו. (ולכאורה גם ע"פ הסברות שיובאו להלן).

כאשר אין ודאות שיוכה הראשון לגמרי ברכב

ע' במבי"ט, ח"א ס' קצד, שלא נאמר דין מהפך אלא כשהמהפך הראשון יכול לזכות בחפץ באופן מוחלט אבל אם גם אח"כ אין ודאות שיהיה מוחלט בידו, כגון שהתנה המוכר שאם ימצא מי שיוסיף לו למחור יוכל לבטל המכר וכד' - אין על שני דין רשע. - משום שעל דעת כן נכנס ראשון בתחילה לעסק.

האם על סוחר המכונות יש אסור למכור לשני, והאם מוטל עליו להודיעו שהראשון כבר הופך ברכב

איתא בפתחי חושן, אונאה וגניבה, פרק ט הערה לב, דלכאורה מוטל גם על המוכר צד חיוב להודיע ללוקח השני שהראשון כבר הופך, ואפשר דהוי המוכר גם מסייע ליד עובר עבירה. ואפשר שאם השני רוצה להוסיף על המחיר אין על המוכר איסור (ע"פ המובא לעיל, שבשני מוסיף אין דין מהפך).

כשסוחר המכונות מעדיף את הקונה השני או כשהסוחר יוזם פניה לשני - האם שני הוא רשע

איתא בשרית הליכות ישראל (ומובא שם בפתחי חושן, פ"ט, הערה לב) מעשה שהשתווה משכיר דירה על מחיר עם משפחה ואח"כ באו זוג שרצו ג"כ לשכור את הדירה והמשכיר מעדיף את הזוג על פני המשפחה - ופסק שאין בזה דין מהפך, משום שצריך לעמוד גם על זכות המוכר או המשכיר, שהשני נח לו יותר. ומביא שגם החזו"א אמר שמסברא כך הדין אך צריך לעיין בשו"ת הדנים בזה. וראיית המחבר שם מהמהר"ם אלשיך ס' סז שכתב שם שאם המוכר יוזם פניה ללוקח השני אין בזה דין עני המהפך, שלא נאמר דין עני המהפך אלא ביבא אחר ונטלה, אך אם בעל החררה בא אליו - אין על שני שום איסור.

ובמ"כ נראה שגם למוכר מותר לפנות לשני אם סבור שהוא יהיה קונה נח יותר, כמהר"ם אלשיך הג"ל (פתחי חושן).

האם בדבר מצוה יש אסור ליטול מהמהפך

ע' בערוה"ש, ח'י"מ רלו', ה' בדבר מצוה אין אסור לשני ליטול מהמהפך, ובוהו מבאר את דברי התוס' בקדושין נט ע"א אסור לבעו"ב לשכור מלמד שכבר נשבר ע"י בעה"ב אחר.

לסיכום

- השני שקנה הרכב נקרא רשע, אפי' מוגדר פה המכר כמציאה, כגון מכר בוזל או כשלא טרח הראשון וכו' (דוגמאות המובאות במאמר) - וע' עוד בסוף המאמר מתי לא יקרא רשע במכר.
- כשנקרא רשע - ע' במאמר כמה הנהגות שנוהגים אתו, הכרזה בביהכנסט, לעגשו בקנט, נפסל לעדות ולשבעה.
- כשלא היה רשע כגון במציאה לר"ת, במכירה בוזל וכד' יש לדין האם שני יכול לקחתו לכתחילה.
- כשמקרי רשע, מזה"ל בראשונים האם צריך להחזיר לראשון ע"פ דין - ואם לא ידע שני שהיפך הראשון ישנה יותר סברא לומר שלא יצטרך להחזיר.
- כשלא פסק המוכר דמים עם הלוקח הראשון אין איסור על השני לקנותו מדין "עני המהפך", וע' במאמר מה נחשב כפסוק דמים, ובפרטי דין פסוק דמים.
- בדין מהפך יש להתחשב גם בטובת המוכר - ואם מעדיף את הלוקח השני, לא היה שני רשע.
- פרטי דינים נוספים להלכה - בסוף המאמר.

ולכאורה גם בנידון דידן בקונה רכב משומש, דגם בזה נהוג לעיתים להוסיף תנאים נוספים לרכישה חרף מפיקוק הדמים עצמו, א"כ לצד סברתו אולי אפי' לאחר שפסקו דמים יוכל שני לקנות הרכב ולא נקרא רשע בכך. וצ"ע.

ובפרישה, המובא ג"כ בפתחי תשובה שם רלו, סק"ג, איתא דעתה נהגים להחמיר אפי' כשלא פסק דמים, שלא יקחנו השני, משום דהוי השגת גבול. וממשיך הפרישה דזה רק כשלא לקנות ראשון ומחולקים בפיקוק הדמים ואילו לא בא שני היו משווים עצמם במחיר, אך כשהלוקח הראשון חלק מהמוכר וידוע שלא ישוו עצמם בזה - בזאת ודאי שאין גם אסור של השגת גבול כשלא פסקו בפועל.

ובערך השולחן ח'י"מ, רלו' פוסק כפרישה הג"ל ומביא ג"כ בשם הירושלמי כך, אך מחלק, דהיינו דווקא בשוק, שהרבה קונים ומוכרים נמצאים תמיד, ואז, אה"נ אין צריך פסוק דמים כי מסתמא יקנהו הקונה חוהי דרכו שם, אך במסחר אקראי - צריך פסוק דמים.

הפרישה לכאורה לא כרמ"א דלעיל - אך גם כל דין הפרישה היה רק מצד מנהג להחמיר.

וא"כ בנידון דידן אחרות מכירת הרכב, במקרה ולא פסקו דמים, לא שייך לדין הפרישה והערך השולחן, משום שפה אין סברות שבלעדי השני היו משווים עצמם, וכן לא היה כשוק שבערך השולחן, שכן דרכם להתמקח לפני הפיקוק.

באופנים שהשני מיקרי רשע - האם צריך להחזיר החפץ לראשון

ע' בבאר היטב, בשו"ע שם רלו, סק"א, המביא דהריטב"א בקדושין הביא דעת ר"ת דכל מקום שאמר חכמים שנקרא רשע מחייבים אותו להחזיר המקח, והריטב"א עצמו חלק עליו ואפי' כשנקרא רשע לא מחייבים אותו להחזיר כלום.

וע' גם ברמב"ן בב"ב נד ע"ב המביא דעת ר"ת הג"ל - שמחייבים ביד הרשע להחזיר הדמים (יש להבין הלשון "להחזיר הדמים" - והרי את הדמים הוא שילם ולכאורה צריך להחזיר המקח - ואולי כוונתו בהפך ומציאה - דהרי סובר הרמב"ן כרש"י להלכה - ובהפך יש מקום להבין שיחזיר דמי ההפך או המציאה לראשון - או שכונתו לדין הגמ' ב"ב נד ע"ב ששם אכן צריך להחזיר הדמים לראשון שכבר שילם לגוי). ראיית הרמב"ן נגד ר"ת תובא להלן.

גם הר"ן בב"ב נד ע"ב מביא המחל' בין ר"ת לאחרונים (כלשונו) - האם כשנקרא רשע ביד מחייבים אותו להחזיר - או לא.

יש לציין שהרש"ל שם בתשובה ס' לו פוסק כהריטב"א ורמב"ן, שאין צריך הרשע להחזיר לראשון, וכן מובא באחרונים בפת"ש ח'י"מ ס' רלו סק"ב - שפוסקים כריטב"א וכרמב"ן.

וא"כ בנידון דידן דרכב, אפי' באופן שהשני מיקרי רשע, אי"צ להחזיר, ע"פ האחרונים הפוסקים כריטב"א וכרמב"ן.

וע' בשארית יוסף ס' יז שאם לא ידע השני שהיפך בזה הראשון - לכ"ע לא חייב להחזיר (ומובא בפתחי חושן שם הערה כט - ודוובאו כבר דבריו לעיל בהסבר הגמ' בקידושין שלא תוקשה לר"ת).

וע' במאירי בקידושין פרק ג הכותב שמידת חסידים ות"ח שיחזיר השני לראשון.

כעין שני הדינים האחרונים ע' ג"כ בדברי תש' חמדת שלמה המובאים ג"כ בפתחי תשובה שם, רלו, סק"ב, דבשוגג, דלא ידע מוראשון, פשוט דלא חייב להחזיר, ומה שאמר ר' יצחק נחמא לרבי אבא בקדושין פ"ג שיש לו להחזיר לר' גידל - הוא רק למידת חסידות. אי"כ גם מדבריו נראה דישנה מידת חסידות להחזיר.

וא"כ בנידון דידן דקניית רכב, באופן שהשני מיקרי רשע - ואפי' למד"א שחייב להחזיר, יש לדון המציאות, האם כלל ידע שני מכר שהראשון כבר הופך ברכב לקנותו.

מהו עונשו ודינו של הנוטל, הרשע (למוסקים שאין חייב להחזיר)

איתא בסמ"ע שם רלו סק"א, דמכריזים על הרשע בבית הכנסת שעשה מעשה רשע כזה.

וכן בתש' חמדת שלמה המובא שם בפתחי תשובה סק"ב, שמכריזים עליו כדי להכלימו, וכתב עוד דאפשר דיש ביד ביד לענשו דרך קנס שלא יעשה כזאת שנית. ובספר משפט שלום איתא בשם הגהמ"י (ובפתחי חושן שם, פ"ט הערה כט) דגם נפסל רשע זה לעדות ולשבעה דומיא דמגביה יד על חבירו שג"כ נקרא רשע, ונפסל לעדות מדרבנן - כמובא ברמ"א ח'י"מ ס' לד סעיף ד.

האם יש חיוב לכ"ד למנוע מהשני לקנות הרכב שהיפך בו הראשון

איתא במשפט שלום בשם שו"ת רשד"ם, ח'י"מ ס' רנט, דאפי' שאין מוציאין מיד השני שקנה והוי רשע, אך כל זמן שלא נכנס עדיין לעסק ישנו חיוב על ה"ב למחות בידו שלא יקנה ולא יעשה מעשה רשע.

עני המהפך בחררה

אך נראה להסביר את הגמ' באופן שונה. דהנה המאירי בסוגיא שם, בדין עני המהפך בחררה, כתב וז"ל:

"ומידת חסידים ותלמידי חכמים לכל שאירע להם כך שיחזירה שני לראשון, ואם היה זה שמחזיר אחריו תחילה עני, הרי זה שאינו רוצה להחזירה לו נקרא רשע. ולא עוד אלא שבו אפילו לא היה זה יודע שחברו העני מחזיר אחריו, ראוי לו שיחזירה לו. ומעשה היה ברב גידל..."

מדברי המאירי נראה שיש חילוק בין כשידע בשעה שקונה שהעני מחזיר אחריו, ובכגון זה אם אינו מחזירה לעני הרי הוא רשע, לבין כשלא ידע בשעה שקונה שהעני מחזיר אחריו, ובכגון זה "ראוי" לו שיחזירה לו. והביאה הגמ' ראה מרבי אבא, שאף שלא היה חייב להחזירה לו ולא נקרא רשע, וכדמשמע ממשכנתו של רבי אבא דלא הוה ידע שרב גידל חפץ לקנותה, ומ"מ רבי אבא נהג בעצמו כפי שראוי לנהוג, דהיינו - ליתנה במתנה לרב גידל, כיון שלא חפץ היה רבי אבא למכור קרקע ראשונה שקנה, אך שאם לא היה עושה כן לא היה נקרא רשע. ונראה דראוי היה לרבי אבא למכור לרב גידל, ובכך היה נהג כפי שראוי לנהוג, ואף שבמקום שיש לו הפסד אינו צריך לנהוג כן. אלא היות ורב גידל לא רצה למכור לו, כיון שהיתה זו קרקע ראשונה שקנה ואינו סימן טוב למכור קרקע ראשונה, והיות ורבי אבא סבור היה שאין מאי רצונו למכור קרקע ראשונה בכדי למנוע מרב גידל לזכות בקרקע, ע"כ הסכים לתת לו במתנה. אבל מעצם הדין, אפילו במקום שראוי שימכור למחזיר אחריו לקנותה, אינו צריך למכור לו כשיש לו הפסד, רק רבי אבא נהג כן ורצה לתת לרב גידל במתנה, כיון שסבר ששורת הדין איך ככה הטעם שאינו רוצה למכור בכדי למנוע ממנו לנהוג בדרך הראיה ולאפשר לרב גידל לקבל את הקרקע. וע"פ בחמדת שלמה (חזו"מ סי' ד).

ג. כשהקבלן אינו רוצה למכור לשמעון

ובגד"ד רוצה הקבלן למכור דוקא לראובן ולא לשמעון, מאחר והוא מעונין למכור במחיר הגבוה באלפיים דולר (ולענין דמי תיווך - יש להניח שכאשר נתון קבלן למחזיר בלעדיות, המחזיר גובה דמי תיווך רק מהקונה ולא מהקבלן, וע"כ אין בזה ריוח לקבלן). יש להניח שאם לא היה בא ראובן, היה הקבלן מוכר לשמעון ע"פ הסיכום של המחזיר עם שמעון, אלא שמציאה מצא, ובא ראובן והסכים לקנות במחיר גבוה יותר. כמו-כן פשטו להלכה, שאם היה יודע ראובן ששמעון עוסק בקניית הדירה, והיה הוא בא לקבלן ומציע לו מחיר גבוה יותר, בכחאי גוונא ברור דהוי רשע מדין עני המהפך בחררה. אלא שכאן ראובן לא ידע ששמעון מהפך בדירה זו, ועל הקבלן שידע על-כן, אין דין של רשע מדין עני המהפך בחררה, שאין דין זה אלא על הקונה השני (אך נראה שיש לו דין של מחזיר אמונה ואין רוח חכמים נותה הימנו, כיון ששלחו - המחזיר - גמר בדברים עם שמעון, עיין ב"מ מט, ושו"ע חז"מ רד"ז). אך השאלה היא לאחר שלא ידע, אם יש בכך מעשה רשע שאינו מחזיר את הדירה לקבלן, מאחר והקבלן אינו רוצה למכור כעת בשום פנים ואופן לשמעון (לדבריו של ראובן).

בסוגיא בקידושין נט"א, בטרם הביאה הגמ' את מעשה ברבי אבא ורב גידל, הביאה הגמ' ענינים שונים של מנהג רמאות. "רבה בר בר חנה יהיב ליה זוזי לרב, אמר זבנה ניהלי להאי ארעא. אול זבנה לנפשיה". ושואלת הגמ', איך רב קנה לעצמו את הקרקע ששלחו רבה בר בר חנה, הא הוי מנהג רמאות. ומתרצת הגמ', שמדובר במקום שלא היו מוכרים לרבה בר בר חנה אלא לרב. ונידון עני המהפך בחררה, הינו המשך לדין הגל של מנהג רמאות, עיין במאירי, וע"פ ברמב"ם פ"ז ממכירה ה"י שלא הביא את עני המהפך בחררה אלא רק את דין שלית שקנה עבור עצמו והיו מנהג רמאות. אמנם הנידון שם הוי לכתחילה שלא היו מוכרים לרבה בר בר חנה, אבל בגד"ד, אם לא היה מופיע ראובן, הרי ברור שהיה חפץ למכור לשמעון. אך מ"מ כיון שבעצם הקניה לא עשה ראובן מעשה רשע, וכאן הנידון על המציאות העכשוית שבה ראובן קנה את הקרקע ולא הוי רשע על עצם הקניה, והשאלה אם כעת חייב להחזיר את הקרקע למכור שימכור לשמעון, על-כך י"ל, דכיון שכעת אין המוכר חפץ למכור לשמעון עקב הפסד שיהיה לו או מכל סיבה אחרת, אין ראובן צריך להחזיר הקרקע לקבלן ואינו מנהג רמאות, ואף בבחינת "ראוי" אין לחייבו. וכבר כת' לעיל שאין ראובן חייב למכור ישירות לשמעון, עקב הפסד שיהיה לו כתוצאה מהקניה והמכירה.

לאור האמור לעיל:

אין ראובן צריך למכור את הדירה לשמעון או להחזירה לקבלן.

מסקנות

- א. נחלקו הראשונים אם יש דין של עני המהפך בחררה במציאה.
- ב. נחלקו הראשונים אם חייב הקונה למכור את המקח למחזיר אחריו לקנותה.
- ג. 1. יש לחלק בין כשידע בשעה שקנה שאחר מחזיר אחריו, דאם אינו מחזיר נקרא רשע, לבין כשלא ידע, וראוי לו שיחזירה.
2. כשלא ידע שהעני מחזיר אחריו, אם יש לו הפסד אם ימכור למחפך, אינו צריך למכור לו. והוא הדין כשיש למוכר הפסד או שהמוכר אינו חפץ כעת למכור למחפך.

בעיר ר"ג נבנה בנין מגורים. בחזית הבנין יש שלט המציין שלמתחן א' בלעדיות על מכירת הדירות בבנין. שמעון פנה למתחן, ולאחר מו"מ סיכמו על דירה מסוימת בבנין וכן על מחירה ופרטים נוספים. סיכם בין המתחן לשמעון שזכרון דברים או חוזה יערך בין שמעון לקבלן מספר ימים מאוחר יותר, ובמעמד חתימת החוזה יתן שמעון דמי קדימה. בין לבין הגיע ראובן לאחר הבניה, ולאחר ברורים סיכם עם הקבלן, חתם עימו על זכרון דברים ושלם דמי קדימה. כשנודע הדבר לשמעון, הוא הקים קול זעקה ואיים בפניה לבית-משפט, ואף המתחן כעס מאד, אולם הקבלן טען שיש לו זכות למכור כל דירה כל זמן שלא נחתם עימו זכרון דברים. כמו-כן טוען הקבלן שסיכם עם ראובן על מחיר גבוה באלפיים דולר מהמחיר שסיכם המתחן עם שמעון.

כל הנ"ל הובא בפני ע"י ראובן שליבו נוקפו, האם אכן נהג כדן בכך שלא תבע מהקבלן לקיים את המקח עם שמעון. אך מאידך גיסא - הקבלן (שהוא אדם שאינו שומר חו"מ) אמר במפורש לראובן שהוא עומד על דעתו שעל ראובן לקיים את הסכם הזכרון דברים שחתם עימו, ואם הוא מפר את ההסכם - עליו לשלם קנס כאמור בהסכם, דהיינו שעל ראובן לותר על החזר הדמי קדימה בסך 3,000 דולר.

א. אם כופין את הקונה להחזיר המקח

כפי שניתן להבין מהצגת הדברים ע"י ראובן, הרי שלמתחן היתה סמכות מלאה לפסוק על המקח עם לקוחות, אלא שהחזרה צריך להתחם עם הקבלן. דהנה הרמ"א בחז"מ ר"ל, פסק דדין עני המהפך בחררה הינו דוקא כשאין מחזירים קציצת דמים. ובגד"ד נראה דהוי פסקת דמים, וע"כ שייך לענין זה דין עני המהפך בחררה.

איתא בקידושין נט"א: רב גידל הוה מהפך בהאי ארעא, אול רבי אבא זבנה. אול רב גידל קבליה לרבי זידא ... כי סליק אשכחיה, אמר ליה עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו מאי. אמר ליה נקרא רשע. ואלא מר מאי טעמא עבר הכי. אמר ליה לא הוה ידענא. ועיי"ש בגמ' שרבי אבא לא רצה למכור את הקרקע לרב גידל, לאחר שנודע לו שרב גידל הוה מהפך בהאי ארעא, כיון שהיתה זו קרקע ראשונה, עיי"ש. ונחלקו הראשונים שם אימתי אמרינן האי דינא דעני המהפך בחררה. רש"י (וכן דעת הרמב"ן - עיין ברין קידושין כ"ד, בעממח"ר) ס"ל דדין זה בין במכר (כעובדא דרב גידל) ובין במציאה, וכמ"ש רש"י שם בד"ה עני. ואילו דעת התוס' (כד"ה עני) דדין עני המהפך בחררה הינו דוקא במקח ולא במציאה. ועיי"ש ברין בקידושין (כד, בעממח"ר). ח"ל: "ומ"מ עשיר המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו אינו נקרא רשע, לפי שהעשיר מצוי לו לחם בביתו או ליקח משכניו, ואע"ג דבהאי עובדא דרב גידל מוכח דבעשיר הבא ליקח שייך נמי דין עני המהפך בחררה, הני מילי במקח קרקעות, לפי שאין הקרקעות מצויין ליקח."

לפ"ו בקרקעות גם בעשיר אמרינן האי דינא דעני המהפך בחררה, שאם בא אחר ונטלה נקרא רשע. אמנם לענין הדין אם מוציאים מיד הלוקח ומעבירים ליד המהפך, עיין בריטב"א (קידושין נט"א, ד"ה והא), וז"ל:

"מיהו מה שכתב הוא ז"ל דכל שנקרא רשע בית-דין מחייבין אותו להחזיר הדמים, הא ליתא, דא"כ האיך אמרינן בשמעתין לא מר נחית לה ולא מר נחית לה משום דנכסים הראשונים ניהו, הרי מן הדין חייב להחזירה, אלא ודאי דרשע מיקרי אבל אינו חייב בכלום לראשון..."

הרי דנחלקו ר"ת והריטב"א אם חייב הקונה למכור את המקח למחזיר אחריו לקנותה. וכדעת הריטב"א - שאין צריך למכור למחזיר אחריו לקנותה - מצאנו בדברי המהרי"ק (סוף שורש קלב): "דאי משום דין עני המהפך וכו' לחוד, דאין לכופו אלא דרשע מיקרי". וכן הסיק להלכה המשאת בנימין בתש" (ס' כז ד"ה הדין הראשון), והביא מהגהות מימוניות שיש לחזן בית-ההכנסת להכריז עליו ברבים, וע"כ ס"ל למשאת בנימין: "אלמא רק לענין לקרחתו רשע ולא לענין כפיית ממון, דאטו תתרי קטלא קטל ליה". ובמהרש"ם (פ"ח ח"מ סי' רנט) הסיק דנקרא רשע ואין מוצאים מידו, אולם כל זה רק אם כבר נכנס והחזיק בקרקע, אבל בטרם החזיק בקרקע, פשיטא דמוחזר בידו ומעכבים שלא יהיה רשע.

ב. כשיהיה לקונה הפסד

לפ"ו לכאורה בגד"ד על ראובן להסתלק מהמקח, כיון ששמעון קדמו והיפך במקח, וכדין עני המהפך בחררה, ואף אם לא כפינן ליה למכור למחזיר אחריו לקנותה, מ"מ ודאי רשע מיקרי ומוטל עליו חוב לעשות זאת. אלא שבגד"ד יש שתי נקודות הטעונות ליכון. ראשית - המוכר אינו רוצה למכור אלא לראובן, וזאת מאחר וראובן שילם מחיר גבוה יותר. נקודה שניה - ביטול המקח יגרום הפסד לראובן (אי החזרת הדמי קדימה שנתן לקבלן). ואף אם ראובן ימכור לשמעון, יהיה לראובן הפסד של תשלום מס רכישה, תשלום לעירי"ד וכו'.

והנה בעובדא דרבי אבא ורב גידל הנ"ל, איתא בגמ' שם שאמר רבי אבא שלא ידע שרב גידל חפץ היה לקנות קרקע זו, ואמרו לו, השתא נמי ניתב ניהליה. אמר להו, זבנוי לא מזבנינא לה. דארעא קמייתא היא ולא מסמנא מילתא (וזו היא לי ראשונה שלקחתי מעולם, ואינה סימן טוב שימכור אדם מקחו ראשון - רש"י), אי בעי במתנה נישקליה (אם רב גידל רוצה, אתן לו במתנה). רב גידל לא נחית לה, דכתיב "ושונא מתנות יתהו", רבי אבא לא נחית לה, משום דהפך בה רב גידל. לא מר נחית לה ולא מר נחית לה, ומתקריא ארעא דרבנן. ע"כ דברי הגמ'. ולכאורה יש להביא ראייה מאז דרצה רבי אבא ליתן לרב גידל את הקרקע במתנה, והרי במתנה יש לרבי אבא הפסד של דמי הקרקע ששילם, וא"כ מוכח דבעני המהפך בחררה חייב הזוכה לתת או למכור למחזיר אחריו אפילו יש לו הפסד מכר.

עני המהפך בחררה

שאלה

מוכר סיכם עם אדם מסויים למכור [או להשכיר] לו חפץ, אולם לא נעשה עדיין קנין ביניהם. האם מותר לאדם אחר להקדים את הלוקח הראשון ולקנות (או לשכור) את החפץ הנ"ל?

תשובה

א. אדם שסיכם עם מוכר לקנות (או לשכור) ממנו: דירה, מכונית או חפץ אחר, והם סיכמו ביניהם את המחיר שישולם עבור החפץ, למרות שעדיין לא עשה הקונה קנין לזכות בחפץ, אסור לאדם אחר לקנות (או לשכור) מהמוכר הנ"ל את החפץ שסיכם למכור לקונה הראשון. איסור זה נקרא בחז"ל: "עני המהפך בחררה".

איסור עני המהפך בחררה קיים, גם אם הלוקח השני משלם מעצמו (ללא פניית המוכר אליו) סכום כסף גדול יותר ממה שסיכם המוכר עם הקונה הראשון, ומחמת זה מסכים המוכר למכור לקונה השני.

גם במקרה שרק לאחר שקנה הקונה השני, נודע לו שקדם לו אדם אחר שסיכם לקנות את החפץ הזה - בכל זאת יצטרך השני לבטל את המכירה לטובת הראשון (אם עדיין המוכר והקונה הראשון מעוניינים בכך).

במקרים שצוינו לעיל והדומים להם, אם לא יבטל השני את הקנין - המכירה (או השכירות) לא תבטל וקנה השני, אלא שעבר על איסור דרבנן, וחז"ל קוראים לו רשע.¹

ב. הדין שהתבאר בסעיף א' קיים, גם אם עדיין לא הגיעו הקונה הראשון והמוכר להסכמה על המחיר והם נמצאים בעיצומו של משא ומתן, אלא שלולא הפרעת הקונה השני - הם היו מגיעים לפשרה מסויימת והקנין היה מתבצע ביניהם. לעומת זאת, אם הלך הקונה הראשון לביתו ופסק המשא ומתן ביניהם - מותר לכל אדם לקנות לכתחילה את החפץ.²

ג. חפץ הנמכר במכירה פומבית למרבה במחיר - יכול כל אחד להתערב ולהעלות את המחיר ואין כאן איסור של "עני המהפך בחררה".

ד. דעת רוב הפוסקים היא שההלכות שהתבארו לעיל חלות, רק אם יוכל הקונה השני למצוא חפץ או דירה אחרת במחיר ובתנאים דומים, אולם אם החפץ הינו הפקר או שהוא נמכר במחיר זול במיוחד או בתנאים מיוחדים - רשאי השני לכתחילה לקנותו. אולם, ממידת חסידות עליו לחוש [כאשר הרבר אפשרי עבורו] לדעת הסוברים שבכל המקרים אין השני רשאי לקנות.

אמנם אם הקונה השני הוא עני והראשון הוא עשיר ויכול העשיר להשיג חפץ דומה במקום אחר, לכל הדעות רשאי השני לקנותו, ואין איסור אפילו ממידת חסידות שימנע מלקנותו.³

מקורות

1. מבואר במסכת קידושין (נט). שאסור לכל אדם לקנות חפץ שסיכם אדם אחר לקנותו מהמוכר, למרות שעדיין לא עשו קנין ביניהם, והעושה כך - נקרא רשע ועבר על איסור דרבנן. איסור זה קיים, אפילו אם נודע לשני מהעובדה הזאת רק לאחר שקנה, בכל זאת אם הוא עדיין יכול לבטל את הקנין, עליו לעשות זאת, כמו המעשה ברב גידל המובא שם בגמ' וע"ש היתב ובשו"ע ח"מ (סי' רלו סעיף א) ובפ"ת שם סי' ב.

טעם האיסור לדעת רוב הראשונים והכרעת השו"ע והרמ"א הוא, מכיון שהשני יכול לקנות או לשכור חפץ כזה במקום אחר, במחיר דומה, לפיכך עליו לאפשר לקונה הראשון שטרם דבר זה לקנות מהמוכר כפי שהם סיכמו ביניהם, והקונה השני ישיג את החפץ הזה במקום אחר.

2. מבוסס ע"פ דעת הפרישה שהובא בפתחי תשובה (בסי' רלו סי' ג) וע"ש.

3. הכרעת רוב הראשונים וכן דעת השו"ע שם כמבואר בנתיבות בביאורים (סי' ב), וכך גם הכרעת הרמ"א שם. שאין האיסור הנ"ל חל אם החפץ המוכר הינו הפקר או שמציעים אותו למכירה במחיר מוזל ואי אפשר להשיגו במקום אחר במחיר זה, שאז אי

ה. ההלכות שהתבארו לעיל אמורות רק על הקונה השני, דהיינו באלו מקרים אסור לו לפנות למוכר שסיכם למכור לו ולא לקונה הראשון שעמו סיכם המוכר לפני כן על המכירה.

אולם אם המוכר פנה מעצמו לקונה השני שיקנה ממנו או שפירסם ברבים שמעוניין למכור או להשכיר את חפציו, אפילו לאחר שכבר סיכם עם קונה מסויים למכור לו אך לא נעשה קנין ביניהם, או אע"פ שאין רוח חז"ל נוחה ממוכר או מקונה שחוזרים בהם מעשיית עסקה לאחר שסיכמו ביניהם לעשותה, כשאין להם סיבה מוצדקת לחזרתם, בכל זאת במקרה שהמוכר פירסם שעדיין הוא מחפש קונה - רשאי הקונה השני מצידו מלכתחילה לקנות (או לשכור) מהמוכר למרות שהוא יודע שקונה אחר סיכם לפניו עם המוכר לקנותו.⁴

ו. בכל המקרים שהתבארו לעיל, אם המוכר עשה קנין עם הקונה הראשון - אסור לאף צד לבטל את הקנין, וגם בדיעבד אם אח"כ מכר המוכר את החפץ לאדם אחר - נשאר קיים רק המקח עם הראשון.⁵

מקורות

אפשר לטעון לשני שיקנה אותו במקום אחר. ואולם, מאחר ולדעת רש"י והרמב"ן שצוין ג"כ בש"ך שם סי' ג אין חילוק בזה, וגם בהפקר ובמצאית ישנו איסור של עני המהפך בחררה, לפיכך, ראוי לבעל נפש לא לקנות את החפץ שביכולת להחמיר בזה. וע"ש בש"ך שכתב שלגבי מחיר מוזל גם לדעת ר"ת נחשב הדבר במכר ולא בהפקר, דלא כהכרעת הרמ"א שם.

4. מבואר בסמ"ע (סי' שפ"ו סי' י) ובתשו' אבני נור (ח"מ סי' יז) ובדברי הגאונים (כלל קי סי' יב), שלגבי המוכר לא חל הדין של עני המהפך בחררה, אם הוא רוצה למצוא קונה אחר במקום הקונה הראשון שסיכם עמו, כי הוא רשאי לעשות בחפץ שלו כרצונו. דין זה קיים למרות שאם המוכר לא ימצא קונה אחר הוא ימכור לקונה הראשון, בכל זאת רשאי הקונה השני לקנות מהמוכר אם הוא פנה אליו.

אמנם מבואר במסכת בי"מ (מט.) ובשו"ע ח"מ (סי' רר סעיף ז וברמ"א שם סעיף יא), שכל מי שאינו עומד בדיבורו אע"פ שלא עשה קנין בכל זאת אין רוח חז"ל נוחה ממנו, כי עליו לקיים את התחייבותו כלפי חברו. לפיכך, אם המוכר לא עשה קנין עם הקונה אלא רק סיכמו בעל פה על מכירת החפץ במחיר מסויים - חייב המוכר לעמוד בדיבורו ולמוכר לקונה הראשון, אע"פ שמעיקר הדין אם המוכר חוזר בו מההסכם - החזרה חלה והמוכר יכול למכור את החפץ לקונה השני.

אמנם הרמ"א שם הביא שתי דעות במקרה שהקונה השני הציע מחיר גבוה בשיעור ניכר ונחסית למחיר החפץ ממה שסיכם המוכר עם הקונה הראשון, ומחמת זה רוצה המוכר לחזור בו מההסכם עם הלוקח הראשון, שיש אומרים שרשאי המוכר לכתחילה לחזור בו מההסכם ויש אומרים שגם אז אין רוח חבמים נוחה מכך. ואע"פ שדעת הרמ"א שם להחמיר כדעה השניה, אולם המנהג להורות להקל כדעה הראשונה כהכרעת הגר"א שם בס"ק יח, אלא שבעל נפש ראוי לו להחמיר ברמ"א ולא לחזור בו מדיבורו, ובפרט במקום שיש חשש של חילול השם, כגון כשמתעסק עם אדם שאינו שומר תורה ומצוות וכדו'.

נוסף עוד, שמחלוקת הגר"א עם הרמ"א קיימת גם במקרה הפוך, כאשר הקונה חוזר בו מהסיכום שלו עם המוכר לקנות ממנו חפץ מסויים במחיר שקבעו ביניהם, בגלל שמצא אפשרות להשיג את החפץ הנ"ל במקום אחר במחיר מוזל במיוחד. אבל אם התברר לקונה שהמחיר שסוכם עמו גבוה בשש עשרה אחוז מהמחיר שנמכר החפץ בשאר החנויות, והמוכר שסיכם עמו רוצה להונות אותו במחיר - במקרה זה יכול הקונה מלכתחילה לחזור בו מההסכם לכל הדעות.

כמו כן אם המוכר והקונה לא סיכמו ביניהם בצורה ודאית על עשיית המקח במחיר מסויים, אלא שהקונה בירר אצל המוכר על החפץ ודעתו נוטה לקנות אצלו אבל לא התחייב לו ורוצה לשאול גם את משפחתו וכדו' והלך בנתיבים לביתו, מותר לכל אחד מהם מלכתחילה להתחרט, כי לא היתה כאן התחייבות מפורשת ביניהם על עשיית המקח שעליה אמרו חז"ל שמי חוזר בו מדיבורו - אין רוח חז"ל נוחה ממנו.

לכן, במקרה זה, גם אם עדיין לא חזר בו הלוקח הראשון מהקניה, רשאי השני לנסות לקנות מהמוכר את החפץ, ואין הוא עובר על איסור "עני המהפך בחררה", מאחר ואיסור זה קיים רק אם סיכמו המוכר והקונה במפורש על הקניה או שהם עדיין במהלך משא ומתן שנמשך ביניהם בגלל רצונם להגיע לסיכום, כמבואר ברמ"א (סי' רלו סעיף א) ובפ"ת שם בס"ק ג.

5. רמ"א סי' רלו וע"ש בנתיבות בחידושים סי' ח.

הסגת גבול בפועלים

שאלה

האם ובאלו מקרים מותר לאדם לשכור מורה או פועל המועסק אצל חבריו?

תשובה

א. מותר להורה או למנהל בית ספר לשכנע מורה מומחה ללמד את ילדיו או את תלמידיו, למרות שהמורה הנ"ל סיכם עם ראובן ללמד את ילדיו או ללמד במוסד אחר. ההיתר הזה קיים בין אם המורה הינו מורה ללימודי קודש, ובין אם הוא מלמד לימודים כלליים או חוגים בתחום האומנות וכדומה.

היתר זה קיים בתנאי שהמורה הנ"ל עדין לא עשה עם הראשונים קנין על כך, אבל אם עשה קנין עם הראשונים - אסור לו לבטל את הקנין.

ב. מותר לאדם לפנות למורה ולסכם עמו שבתום התקופה שהתחייב ללמד אצל שמעון - יעבור ללמד אצל¹.

מקורות

1. מבואר בתוס' בקידושין (נט, ד"ה עני) שמותר להורה לשכנע מורה מומחה שילמד את ילדיו, למרות שהמורה סיכם עם הורה אחר ללמד את בנו. הטעם לכך הוא, מכיון שאינו מקפח פרנסתו של איש, ומאידך גיסא מורה מומחה נחשב כמצויא, כי יתכן שדוקא מורה פלוני מתאים במיוחד לילד מסוים, ולכן אין ההורה הראשון יכול לטעון להורה השני: היה לך לחפש מורה אחר לילדך. אולם אסור לפועל לשכנע מעביד לבטל הסכם שעשה עם הפועל הראשון ולקחת אותו לעבוד במקום הפועל הראשון.

הסיבה לאיסור היא, כי ע"י כך הפועל השני מפסיד לראשון את פרנסתו, ואסור לו לדרת לאומנותו של חברו. כדברי תוס' אלו נפקט בשו"ע ח"מ סי' רלו סעי' ב). והנה מזה שנת' למדו הלכות אלו מדין עני המהפך בתורה, מוכח שזהו דין כללי בכל הפועלים ולא רק במלמדים. מלבד זאת מוכח, שנת' מדברים באופן שהמעביד לא עשה עדיין קנין עם הראשון, כי לאחר שעשה קנין - אף צד אינו רשאי לבטל את הקנין ללא הסכמת הצד השני, כמבואר שם בנתיבות (בחדושים סי' ה).

ונבאר זאת בקצרה: שני איסורים דומים מצויים בחז"ל: א. יורד לאומנותו של חברו. ב. עני המהפך בחררה. ובאחר נטלה הימנו נקרא רשע.

ונגיד את הדברים בסדר: חז"ל אסרו על אדם לדרת לאומנותו של חברו ולקפח את פרנסתו חברו, למרות שהיורד לאומנותו חברו עושה זאת למען פרנסתו ולא כדי להזיק לחברו (כדי שגראה את חומרת האיסור בעיני חז"ל, די אם נזכיר כאן את הגמ' [סנהדרין פא.] וזאת אשת רעהו לא טימא - שלא ירד לאומנותו חברו, וד"ל). איסור זה קיים רק אם השני לוקח מהראשון את פרנסתו ואפילו רק חלק ממנה, ובאותם דברים שהראשון כביכול זכה בהם.

ואפילו אם אין זה אומנותו של הראשון, אולם אם ע"י פעולת הראשון הוא עשוי לזכות ברווח מסוים - אסור לאדם אחר לעשות פעולה כדי להוציא את הרווח הזה מהראשון. [נעיין בתוס' שם בקידושין בשני התיכונים].

לפיכך, מותר לאדם לפתוח חנות מול חנות חברו שקיימת כבר באותו מקום, וכן מותר לעשות פרסומת לכיוון חדשה, מכיון שהשני לא משכנע באופן ישיר קונים שרגילים לקנות אצל הראשון שיבואו לקנות אצלו, אלא מי שירצה מחמת עצמו יעבור אליו, ומי שירצה ימשיך לקנות אצל הראשון, כמבואר בגמ' ב"ב (כא:). אבל אסור לאדם לשכנע קונה שרגיל לקנות בחנות מסוימת שיעבור לקנות מעתה אצלו, כי הוא לוקח מהראשון דבר שהוא כבר זכה בו והיה רגיל להרוויח ממנו, אע"פ שאם הקונה יחליט מעצמו ללכת לקנות במקום אחר אין הראשון יכול לעכב עליו.

כמו כן אין בעל חנות רשאי למכור במחירים שאין מוכרים אחרים יכולים לעמוד בהם, כי אז ברור שהוא מושך קונים שהיו רגילים לקנות בחנות השניה. כמבואר בתשו' הרמ"א סי' י' ביסוד הראשון שלו וע"ש.

דבר זה דומה לפורש מצודה בים לצוד דגים ונתן במצודה פתיון לדגים, ומחמת מעשה זה הדגים הולכים לכיוון המצודה שלו וניצודים שם, שאסור לאדם נטף לפרוש באותו מקום מצודה ולתפוס חלק מהדגים הללו, אע"פ שהדגים הנ"ל הם הפקר ועדיין לא זכה בהם הראשון, כמבואר בגמ' ב"ב שם. ולפי"ז הוא הדין בנידון דנן שמדובר בלקיחת פרנסתו של בעל החנות הראשון, שאסור לשני לשכנע קונה שלו שיקנה מעתה אצל השני. וכמו כן אסור לשכנע את בעה"ב שפטר את הפועל הראשון וקח אותו, כי ע"י זה הוא מקפח את פרנסתו של הראשון.

ג. אסור לפועל לפנות לבעה"ב שיקח אותו לעבודה, אם ע"י כך יצטרך בעה"ב לפטר את הפועל שעובד אצלו כעת. האיסור קיים, אפילו אם הפועל הראשון עדיין לא התחיל לעבוד אצל בעה"ב אלא רק סיכם עמו שיעבוד אצלו, ואפילו אם הפונה הוא פועל טוב יותר מהראשון.

כמו כן, האיסור קיים אפילו אם הוא מבקש מבעה"ב, שלאחר תום הסכם העבודה בין בעה"ב לפועל הראשון יעסיק אותו, אם המציאות השכיחה באותו מקום היא - שלולא פניית השני היה בעה"ב ממשיך בדאות להעסיק את הפועל הראשון. [נציין, שהדין כאן איננו כמו שנאמר לעיל בסעיף ב', ועיין במקורות שם מהו טעם החילוק ביניהם].²

ד. אסור לאדם לשכנע פועל מומחה העובד אצל שמעון, שיעזוב את עבודתו שם ויעבוד מעתה אצלו בתמורה להטבה בשכר וכדומה, אם כתוצאה מכך - יגרם נזק ממוני ישרי לשמעון. כגון: שרוב הקונים באו לקנות בחנות של שמעון מחמת אותו פועל, וכעת הקונים יעברו לקנות אצלו או שהחברה של שמעון נכנתה בהתאם להמצאותיו וכישוריו של מהנדס מיוחד, וכעת המשכנע לוקח את המהנדס לחברה המתחרה. ולכן אין כעת לחברה של שמעון את הכלים להתמודד עם הבעיות שיצרו להם בעתיד.

אולם רשאי אדם לעשות פרסומת כללית בעיתונים או במודעות רחוב וכי"ב, [ואפילו שידבקו סמוך לחברה של שמעון], שהוא מחפש פועל מומחה תמורת שכר מרובה. ואז, אם יפנה אליו פועל זה מעצמו - הוא רשאי לקחתו.³

מקורות

האיסור הזה קיים, אפילו אם השני פונה לבעה"ב באופן סתמי שיקח אותו לעבוד, והוא יורע שאם בעה"ב יסיים לקחת אותו או ממלא יצטרך לפטר את הראשון מעבודתו. וכן מבואר בתשו' הרשב"א (ח"ג סי' פג, ח"ז סי' רנט) שהובא ג"כ בב"י ח"מ (סי' קנו מחודש א) וברמ"א שם (סוף סעיף ה) וע"ש בתשובה.

נגיש כי איסור זה קיים, אפילו אם לראשון ישנה פרנסה מחנות אחרת או שהוא אדם עשיר ממילא, כמבואר בתשו' חת"ס ח"מ (סי' קיח).

אמנם אם הורה משכנע מורה טוב ללמד את בנו במקום שילמד את הבן של ההורה הראשון, או שמנהל ביה"ס משכנע מורה ללמד ביה"ס שלו במקום ביה"ס אחר, הנידון הוא כדלהלן: ביחס לפרנסתו ולאומנותו של המורה - הרי אין לו הבדל במשכורת, כי הרי השני לא יתן לו פחות מהראשון מכיון שאחרת לא יעבור המורה ללמד אצלו, נמצא שכל הנידון כעת הוא רק ביחס להפסד של ההורה או של ביה"ס הראשון שהם מפסידים מורה טוב, ובנידון זה הענין שייך לאיסור "עני המהפך בחררה", ולא לאיסור "יורד לאומנותו של חברו".

לגבי איסור זה של "עני המהפך בחררה" מבואר בשו"ע ח"מ (סי' רלו) שלרוב דעות רבותני הראשונים והפוסקים, אם החפץ הוא מציאה שאין במקום אחר כמות, והראשון שמחזר אחריה עדיין לא עשה קנין בחפץ אלא רק מנסה לזכות בו, במקרה זה רשאי השני גם לכתחילה לנסות לזכות במציאה, ולא שייך בזה איסור של "עני המהפך בחררה".

לכן, מאחר ומורה טוב עם הסברה כה טובה אין אפשרות להורה השני למצוא, כי יתכן שדוקא הוא המתאים ביותר לבנו של ההורה השני, אי"כ נחשב הדבר לגבוי כמצויא. ומאחר והסיכום שבעל פה שעשה המורה עם בעה"ב הראשון עדיין איננו מחייב אותם מכיון שלא נעשה קנין ביניהם, ומעיקר הדין כל אחד מהם יכול לחזור בו מההסכם, לפיכך רשאי ההורה השני לפנות למורה שיבוא אליו ולא שייך כאן איסור של "עני המהפך בחררה". ומאחר והדברים האמורים לעיל הינם גדרים קבועים בדין עני המהפך בחררה, לפיכך אין כל נפקא מינה אם המורה מלמד לימודי קודש או לימודים אחרים או שהוא מורה לחוגים בתחום האומנות, כמו: ציור, נגינה וכדומה.

2. עיין במהרי"ק (שו"ע כ ענפים ח-ט), תשו' שמן רוקח (ח"ב סי' עב) ובגרע"א על השו"ע ח"מ (סי' רלו ס"ב), ובספרי מנחת צבי (ח"ב סי' ה) שהתבאר שם בהרחבה הגדרים בנושאים אלו והטעמים להם.

3. מכיון שע"י שיקח בעה"ב השני את הפועל המומחה אשר עובד אצל הראשון ואשר זכה בו כבר הראשון בהשתדלותו, יפסיד הראשון את פרנסתו, נמצא שבמעשהו הוא גורם נזק ממוני לראשון, והואו ברי הדין אסור כדגים דיהיב סייא, כמבואר שם בתוס' בקידושין ובתוס' בגיטין (ס' ד"ה מצודות) שהיו איסור גמור לכל הדעות. ואע"פ שהפועל עצמו יקבל את שכרו מהבעה"ב השני, ולא יפסיד ממון אם יעבור אצל השני, אולם בעה"ב הראשון הרי יפסיד את פרנסתו כי הלקוחות יעברו לקנות במקום שנמצא הפועל המומחה, וכך מבואר גם בתשו' חת"ס ח"מ (סי' עט וסס"י קיח) וע"ש.

משפטי התורה - המשך

בדיעבד, אם עבד במקום אחר בניגוד להתחייבותו, מחייבים אותו לשלם לבעד"ה הראשון תשלום מלא עבור שכר הלימוד.⁵

מקורות

5. מבואר בתשו' חת"ס יו"ד (סי' ט ב"ה והנה וכו') שאם תמורת לימוד המקצוע נעשה תנאי שלא יעבוד הפועל במקום אחר - הוי בכלל שכר הלימוד שקיבל בעה"ב, ולכן חל על זה קנין, וע"ש.

כלומר, אע"פ שיש מקום לומר שלא חלה התחייבות של הפועל שלא לעבוד במקום אחר, כי זה דבר שאין בו ממש וגם עדיין לא בא לעולם העבודה בזמן העתיד, אולם כנגד זה טוען בעה"ב, ששכר לימוד מקצוע לפועל שיכול להתחרות עמו לאחר שסיים את לימודיו, שווה למשל עשרת אלפים ש"ח, וכך יקחו גם מלמדים אחרים כשלא יגבילו את הפועל. נמצא שאם הפועל שילם לו אלפיים ש"ח בלבד עבור לימוד המקצוע כפי שסיכמו מראש, הדבר נעשה משום שבעה"ב הפזית לו שמונת אלפים ש"ח עקב הבטחת הפועל שלא יתחרה עמו. אבל אם הפועל לא עומד בדבריו ומתחרה עמו, הוא רשאי לתבוע שהפועל ישלם לו לפחות את מלוא התמורה עבור שכר הלימוד. ועיין בתשו' בחת"ס שמשמע שם, שישנם מקרים שבה"ד יאסרו עליו להמשיך בעבודתו גם אם התחיל בה.

ה. אסור לפועל לגלות סודות מקצועיים של המעביד גם לאחר שהפסיק לעבוד אצלו.⁴

ו. פועל שהתחייב לבעה"ב בתמורה ללימוד מקצוע, שלא לעבוד במשך מספר שנים במקום אחר באותו מקצוע - חייב לקיים זאת ובית דין כופים על כך.

מקורות

אמנם מאחר ולפועל מותר לעזוב מעצמו את מקום עבודתו כדי לעבוד אצל בעה"ב אחר (ועי' חו"מ סי' שלג פרטים בזה), לפיכך אם יפרסם בעה"ב השני הדעה ברבים, שהוא מחפש פועל מומחה לעבודה תמורת תנאים טובים, ומחמת זה יפנה אליו הפועל מיומנותו - אין איסור בדבר, כי הפועל מצד עצמו רשאי לחפש עבודה עם רווח גדול יותר, ורק לאדם אחר אסור לקחת אותו או לשכנע אותו ישירות שיעזוב את בעה"ב הראשון שאצלו הוא עובד, כל זמן שהפועל מצידו מעוניין להמשיך לעבוד אצל הראשון, ועיין ג"כ בסמ"ע (סי' שפ"ט ס"ק י) ודוק.

4. פשוט הדבר שאיסור רבילות שייך גם בפועל המגלה סודות מקצועיים.

ישראל

חושן משפט - סימן קיא

עני המהפך בחררה

שכן הוא האמת, עיי"ש. ועוד יש להדגיש שכיוון שדין רשע זה נלמד מפסוק מדברי קבלה, ממילא גם פסולו הוא רק מדברי קבלה, ואינו נחשב פסול עדות מדאורייתא, וגם הלכה זו לא נתבארה בפוסקים, וצ"ע לדינא.

ומצאתי עוד שכן בגדר איסור זה בספר עמודי אש (לר"י איינשטיין, קונטרס בית הנשים סי' כ אות טו), והביא את דברי המהרי"ט שהבאנו לעיל, וציין להחיד"א בספרו עין זוכר שכן בגדר הא דנקרא רשע, עיי"ש (ועיין גם בשו"ת חמד ח"ה עמ' 249).

ועוד יש להוסיף דבפתחי תשובה שם (סק"ב) הביא את דעת החמדת שלמה שמחלק בין אם השני ידע מכוונת הראשון לזכות בחפץ, שאז מקרי רשע, לבין אם השני לא ידע מכוונת הראשון, דאז אין עליו דין רשע כלל. והביא שם את הגמ' גבי רב גידל, שהכבנו בריש דברינו, שחייב רבי יצחק נפחא את רבי אבא לשלם לרב גידל, וכתב שהוי מידת חסידות בלבד, ובאגרות משה (חו"מ סי' ס) נשאל בענין זה וכתב שכיוון שהשו"ע לא חילק בין ידע ללא ידע, לכן אף בלא ידע, אם רוצה שלא יקרא רשע חייב לשלם, וראייתו מרבי יצחק שאמר לרבי אבא לשלם, ומשמע דבלא תשלום מיקרי רשע, עיי"ש.

ויש להעיר דכיוון שיש איסור בדבר, הרי אם נעשה הדבר ע"י שליח יש לומר שהמעשה בטל כיוון שאין שליח לדבר עבירה, ואע"פ שהאיסור אינו מן התורה אלא רק מדברין או מדברי קבלה, כבר כתבו הפוסקים שגם באיסור דרבנן אין שליח לדבר עבירה. אלא שיש לדחות ע"פ מה שכתבו האחרונים לחלק גבי טביחה בשבת בין אם השליח נשלח לתפוס מהעני המהפך או שהוא נשלח לתפוס בסתם, והשליח מעצמו תפס מהעני, עיין בדברי הנודע ביהודה (אבהע"ז מהדו"ק סי' עה"ו), וראה במשנה למלך (פי"ח מהל' רוצח), ואכ"מ.

הוסיף עוד שהוא פסול לעדות כל זמן שלא ישלם. (וראה בפוסקים שדנו גם לענין תפיסה, עיין בקצות החושן שם ובברכי יוסף שם וראה בישועות ישראל שם מה שכתב בזה).

והנה גם כאן עדיין יש מקום עיון דכיון שרשע מקרי איך יפטר מרשעו, ובפשטות אינו יכול להפטר מהשם רשע אלא ע"י שישלם את ההפסד שגרם לחבירו, וכל מה שחולקים הראשונים על ר"ת לענין תשלומים הוא שר"ת מצריך לשלם ע"י דיינים, דהיינו שבית הדין נזקקים להוציא ממנו, ועל זה חולקים הראשונים וסוברים שכיוון שנאמר בגמ' שנקרא רשע, ותו לא, משמע שאין חיוב תשלומים, אבל לעולם שייך חיוב תשלומים כדי להפטר מרשעו, וכמו בכל החייבים בידי שמים ופטורים מידי אדם, ותימא על הפוסקים שלא ביארו דין זה להדיא.

ובמאירי מצינו שכתב שהחייבים בידי שמים פסולים לעדות כל זמן שלא ישלמו, ובפשטות אף כאן יסבור כן. אלא שלשאר הפוסקים שסוברים שאינו פסול לעדות, והביאם להלכה בישועות ישראל שם, יש לומר שכאן יודו להמאירי משום ששם לא נזכר בגמ' שנקרא רשע, אבל כאן הלא נאמר במפורש בגמ' שנקרא רשע, וכפי שהביא המהרי"ט מקור לכך מפסוק, והרי קי"ל שרשע פסול לעדות, וזהו לאו מפורש בתורה "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס" (שמות כג, א), והחוטף מן העני המהפך בחררה, בודאי שהוא חומס ממנו, וזהו רשע דחמס שפסול לעדות בכל התורה.

אלא שיש לסייג זאת שלענין פסול עדות אכתי יש לדון אי משמע להו לאינשי שזו עבירה, וכדאיתא בבבא מציעא (ה, ב) גבי הלאו של "לא תחמוד", שמבואר שם בתוס' שפסול לעדות הוא רק אם האנשים סוברים שזו עבירה, דאז אמרין

יחל

שנינו בקידושין (נט, א), אמר ליה עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו מאי, אמר ליה נקרא רשע, ואלא מר מאי טעמא עבד הכי, אמר ליה לא הוה ידענא וכו', ועיי"ש בכל הסוגיא.

והנה כתב המהרי"ט (בחדושי הר"ף בקידושין שם), הא דאמרין עני המהפך בחררה דנקרא רשע, לא אתפרש היכא אשכחן דנקרא רשע, נהי דעבריינא מקרי דכל דעבר אדרכנן שרי למקרי עבריינא, אבל רשע מנא ליה. ומהר"ם ז"ל בתשובותיו (סי' רמא) כתב שרי למקרי עבריינא ורשע, ונראה משום הא דאמרין בסוף פרק הנשרפין (סנהדרין פא, א) ואת אשת רעהו לא טמא (יחזקאל יח, ו) - שלא ירד לאומנות חבירו, וכתוב בתריה (שם יח, כ) צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה אלמא רשע מיקרי כחדא מהנך, ואע"ג דיורד לאומנות חמיר טפי משום דפסיק לחיותיה, מ"מ התם בשל הפקר מיירי, ומהפך בחררה של שכירות שוה הוא לנכנס לאומנות של הפקר, כדמוכח מדברי התוס' ותרווייהו רשע מיקרי. וראה במשפט שלום שם שהביאו, וציין גם לפסקי הרקאנטי (סי' תצ), והוסיף שחידוש נכבד למדנו מדברי המהרי"ט, שאיסור זה אינו מדרכנן גרידא אלא מדברי קבלה, וכידוע לכמה דברים קבעו הפוסקים להחמיר בדברי קבלה יותר מסתם דרבנן, כגון לענין ספיקא, יעוין בשו"ת חמד (ח"ב עמ' 63 ועמ' 258) מדברי הפוסקים.

ובענין חיוב התשלומים הנה מצינו להראשונים שכתבו באותם הדברים שנאמר עליהם בגמ' דפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, דכדי להפטר מדיני שמים צריך לשלם את הנוקד שעשה, (וראה בסוגיא בבבא קמא נו, א, ובמאירי שם, וכן כש"ך סי' כח סק"ב ובקצה"ח שם סק"א). וכן איתא בתוספתא (שבועות פ"ג וירושלמי בבבא קמא פרק הכנסה) שאין מוחלים לו מן השמים עד שישלם. ובמאירי שם

בענין איסור עני מהפך בחררה בשידוכים

בדבר שאלתו באחד שמשחד לאיוו נערה אם מותר לאחר לנכות להשתדך לאותה נערה שגם הוא רוצה בה אם יש בזה דין עני מהפך בחררה או לא. אבאר הנכון לע"ד בזה.

והנה כל זמן שלא החליטו ביניהם שנגמר השידוך שהוא אי הוא מסתפקים עדין בעצם הדבר אם הוא טוב לפניהם או אף רק באיזה תנאים בעיניו ממון כאלו שאפשר שלא יבא לידי גמר, ברור שליכא דין מהפך בחררה. דאף בעיניו מקח וממכר פסק הרמ"א בחו"מ סי' רל"ז סעי' א' דין מהפך בחררה הוא כשכבר פסקו הדמים שביניהם ואין מחוסרין אלא הקנין אבל אם מחוסרין עדין הפסיקה שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בול מותר לאחר לקנותו בין אם המוכר עכרים בין אם המוכר ישראל ופי' הסמ"ע בסק"ו לא מבעיא אם המוכר ישראל שתקנת המוכר ישראל היא בכך דא"כ יפסיד המוכר דמיד שבא ישראל אחד לקנותו ויפסוק עליו פחות משויה יצטרך המוכר ליתן לו כיון דאין אחר רשאי לקנותו אלא אפילו המוכר עכרים עיי"ש. ולכן ברור שבמוכר ישראל כ"ע לא פליגי דאין אפשר להחשיב זה לדבר אסור ולהפסיד למוכר. ולא עדיף דין זה מדינא דבר מצרא שהוא תקנה אף להוציא בדיינים שלא תקנו כשיש מזה איזה פסידא אפילו מועטת למוכר כדאיחא בש"ע ח"מ סי' קע"ה סעי' כ"ג, וכ"ש דין מהפך בחררה שהוא רק לאיסור שליכא כשיהיה מזה פסידא להמוכר ולכן אף אם יחלקו על הרמ"א במוכר עכרים לא יחלקו במוכר ישראל. וא"כ כ"ש בשידוכין שכל זמן שלא החליטו לגמור הענין משני הצדדין אין בזה דין מהפך בחררה לכ"ע שאין לך הפסד גדול מזה שתהיה הנערה מוכרת להנשא רק להראשון שנשדך לה משום שנאסר לכל העולם לישאנה. ולכן ברור שמוחר לכו"ע ול"מ לשיטת הרמ"א שאף בלא טעם הפסד להנערה ליכא דין מהפך בחררה בלא הרשו ביניהם.

אבל אם כבר החליטו לגמור השידוך אך שעדין לא נעשה הקנין שנוהגין לעשות בגמר שידוכין וכדומה, תלוי זה בדין הפקר ומתנה שלי"א הראשון שהוא שיטת תוס' והרא"ש ליכא בשידוכין איסור מהפך בחררה. דיש קפידא גדולה לאדם כשרוצה בו יותר מבאחרות עיין בתוס' יבמות דף מ"ג שכתבו ושם אפילו לא היתה משודכת היה מתיר מאחר שחפץ בה יותר מבאחרות ואף שהם מסתפקי התוס' הוא לענין להתיר נישואין תוך שלשים אולי צריך לזה צורך יותר גדול אבל ודאי בזה שהוא קפידא גדולה לאדם לא מסתפקי. ולכן הוא כהפך ומתנה שליכא לדידהו דין מהפך בחררה. והרמ"א מסיק שסברא זו עיקר. וליא השני שהוא שיטת רש"י יש בזה האיסור דמהפך בחררה.

אבל כשנעשה הקנין שנוהגין אף שהקנין ליכא וא"ו לא מועיל דהר"ל קניין דברים כדאיחא בסמ"ע סי' רמ"ג ס"ק י"ב וא"כ להסבירים דבהפך ומתנה ליכא דין מהפך בחררה. גם אחר הקנין אין להיות דין זה. מ"מ אסור מצד החרם שיש בבטול שידוכים ואינו מצד שהקנין מהני לזה אלא משום דכיון דנהגו לעשות קנין לא הוי גמר הדבר ממש כ"ו שלא עשו קנין ואם נהגו דוקא בכתיבת תנאים לא הוי הגמר אלא בכתיבת התנאים דהוי כתנתו ע"מ שיכתבו השטרות שכתב הרמ"א שם. ולכן כהחליטו לגמור השידוכין ולא יעשו שום דבר לא קנין ולא כתיבת תנאים כמו שנוהגין הרבה בכאן על זה לבדו יש כבר החרם (ומה שנוהגין הרבה לכתוב תנאים כשנתאספו הקרואים להחופה אינו כלום לענין גמר השידוכים כדחיינו שכבר הכינו כל דבר להחופה והוציא הרבה ממון וא"כ החשיבו כגמור מכבר הוא מהחלטתם לבד) וא"כ אסור לאחרים להשתדך לה ולגרם שתעבור על החרם. ונמצא שבמדינתנו כאן כשלא התנו בעת שהחליטו לגמור הענין לעשות כלום שברוב הפעמים הם כבר בשם חתן וכלה תיכף אחרי החלטתם אף שליכא האיסור מצד מהפך בחררה לסברא הראשונה יש האיסור מצד החרם. אך כשעדין לא פרסמו שהם חתן וכלה אולי אף במדינתנו כאן לא נחשב גמר ממש וליכא עדין החרם. ויש להחמיר כי בספק חרם הרבה טוברים שהוא לחומרא.

ומסתבר לע"ד דאחרי שיש החרם, יש ממילא גם איסור מהפך בחררה דהא בעצם אף בהפך הוא מהפך בחררה שהרי כבר מהפך בה חברו ויש בעצם ענין האיסור רק שסבירי התוס' דבהפכו אינו יכול לסלק זכות האחרים ולכן אף שעי' שיזכו האחרים יפסיד טרחתו והפוכו לא נאסרו בשביל זה להפסיד זכותם. דמאי אולמיה דמהפך שלא יפסיד הפוכו מהאחרים שלא יפסידו זכותם. ולכן תליא איזה הפסד הוא יותר שבדבר המצוי. הפסד המהפך גדול מהפסד זכות האחרים שיכולין לקנות במקום אחר ובהפך ומתנה שלא מצוי. הפסד האחרים גדול. ויש לומר עוד טעם דבמכר שהמוכר מוכן למכור לכל הרוצה ליקח נמצא שהיה חסר רק ההפך והטירחה של הלוקח וזה הא עשה המהפך לכן אין רשאי ליקח ממנו שלענין איסור להקרא רשע סגי בההפך לבד להחשב קנה כיון דלמוכר אין חלוק והוא כהקנה מצדו כבר אבל בהפך ומתנה שאין תלוי בההפך לבד שבמתנה אין מוכן לכל אלא למי שירצה הנותן ליתן וגם עד שיקנה בהקנין ממש לא ברור שיתן אף שהבטיח דלא יהיה אף מחוסר אמנה כשיחזור כדאיחא בב"מ דף מ"ט. ובהפך נמי הא תלוי רק בקנינו לבד שאין מי שיקנה לו לכן אין שייך לומר דיהיה בההפך קנה אף לענין איסור עד שיקנה ממש.

ובשני טעמים אלו נראה שפליגי הרד"ך שפסק הרמ"א כמותו שגם במכר אם בכאן הוא בול שלא מצוי במקום אחר ליכא איסור מהפך בחררה והרמב"ן שהביא הש"ך סק"ג סובר דבמכר אף בול שלא יכול להקנותו במקום אחר נמי אסור. שהרד"ך סובר כטעם א' שלכן כיון שלא מצוי במקום זה במקום אחר הפסד האחרים עדיף. והרמב"ן סובר כטעם ב' שלכן במכר כיון שלכל לוקח היה מוכר במקום זה ולא היה חסר רק ההפך והטירחה של הלוקח נחשב כקנה לענין האיסור, ורק במתנה והפך ליכא דין דמהפך בחררה להרמב"ן.

עכ"פ לשני טעמים אלו כיון שמשודכת יש כבר עליה איסור החרם מלהתחרט מזה ולהנשא לאחר נמצא שליכא בה כבר זכות לאחרים להשתדך לה וליכא טעם א'. והיא כבר קנויה לו לענין איסור זה וליכא טעם ב'. וממילא אסור לאחרים להשתדך לה גם מצד איסור מהפך בחררה כיון שליכא הטעמים דמסלקים איסור מהפך בחררה כבהפך ובמתנה.

יצא לן לדינא שכ"ז שלא הוסכם בין שניהם לגמור השידוכין ליכא שום איסור לאחרים להשתדך לה. ואחר שנגמר הענין במקום שהדך לעשות קנין או כתיבת תנאים להחשיבם בשם חתן וכלה ועדין לא עשו תלוי זה במחלוקת דהפך ומתנה ומאחר שהרמ"א מסיק שסברא הראשונה עיקר ליכא האיסור לאלו הרוצים דוקא בנערה זו אבל מן הראוי לירא ה' להחמיר לחוש לסברא אחרונה שהיא שיטת רש"י. ואם כבר עשו קנין או כתיבת תנאים או אף לא עשו כלום במקומות שאין נוהגין דוקא לעשות איזה דבר כמו במדינתנו בכאן (דמה שכתבין בשעת החופה אינו כלום) ואף במקומות שנוהגין אבל הם לא חשבו לעשות כבר חל החרם שלא לחזור ואסור לאחרים להשתדך לה מתרי איסורי חדא במה שגורם לה שתעבור על החרם ב' שמפילא יש עליו גם איסור מהפך בחררה.

ומה שהביא מע"כ להתיר מהא דאמר שמואל במ"ק דף י"ח דמותר לארס אשה בחושי"מ שם יקדמנו אחר ברחמים וכוונתו דאם אסור לאחרים להשתדך לה לא מסתבר שיקבל השי"ת תפלתו. והוא ראה אף לאחר שגמרו השידוכין דהא אסור לקדש בלא שידוכי וא"כ יקשה על רש"י דאסור גם בהפך שלא מצוי במק"א. אבל אין זה ראייה משם חדא דלפעמים זוכה אדם מאיזה טעם שהשי"ת יקבל תפלתו אף שמבקש דבר שלא היה ראוי לבקש ודרכי השי"ת נעלמו מאתנו. ועוד דאולי יתפול שתחזור בה מהסכמתה שאו ליכא איסור לאחרים להשתדך בה שהוא באופן המותר. ולכן לדינא הוא כדכתבתי לעיל.

משה פיינשטיין

משפטיך

חלק ג - סימן כא

ליעקב

עני המהפך בחררה בשידוכים

וכן פסק המחבר ג"כ ח"מ רל"ב, ובסמ"ע ס"ק ח הסביר דאינו דומה לשכירות בתים או כלים, דבבתים או כלים כולם שוים, משא"כ בהסכרת הלימוד ועיונו, אין מלמדן שוין, והו"ל כדבר שאינו מצוי. ודין זה דומה למציאה, דהוי ג"כ דבר שאינו מצוי, שנחלקו בו רש"י ותוס' (כמובא בתוס' הג"ל). ועיין בנתיבות ס"ק ב, דלדעת רש"י האוסר במציאה, גם בזה אסור. ולפי' מוכח דגם דעת המחבר כדעת התוס'. וכן דעת הרמ"א (ח"מ רל"א) לפסוק כדעת התוס'.

לפי' נראה דהוא הדין בשידוכין, שאין הכל שוים, דליכא בזה דין מהפך בחררה. אלא דאם אין בזה איסור של עני המהפך, א"כ לא הנתח בת לאברהם אבינו תחת משודכה, דגם לאחר השידוכין, יכוא אחר ויגרם לביטול השידוך כדי שתנשא לו, וזה ודאי אסור. ונהחשקתי אם לגרם לביטול השידוך כדי שתנשא לו, הוי בכלל איסור של לא תחמוד ולא תתאוה, דאף דבקרא מיירי דוקא באשת רען, מ"מ אפשר דהוי בכלל "וכל אשר לרעך", וצ"ע, דלאו זה הינו דוקא כשהיה בו קנין גמור ולא מני בחינת דמים, עיין ברמב"ם הל' גזילה א"ט, ובחינוך מצוה לת'.

הציעו שידוך לבנו של ראובן. ראובן חפץ בשידוך, באשר מדובר בהצעה חשובה. נודע לראובן כי משפחת המשודכת מבררים כעת באופן רציני על בנו של שמעון. ברור לראובן שאם השדכן יציע את בנו למשפחת המשודכת, יעדיפו אותו ע"פ בנו של שמעון. האם מותר לשדכן להציע את בנו למשודכת, כאשר הם מבררים על בנו של שמעון, אם אין כאן דין של עני המהפך בחררה?

חשובה: אין בכך דין עני המהפך בחררה. דהנה התוס' בקידושין נ"א, (ס"ה ע"ג), כתב ד"ל:

"ומכאן נראה למהר"ר יצחק שאסור למלמד להשכיר עצמו לבעל הבית שיש לו מלמד אחר בביתו, כל זמן שהמלמד בביתו ... אבל אם שכר בעה"ב מלמד אחד, יכול בעה"ב אחר לשכור אותו מלמד עצמו, ואינו יכול לומר לו הצעה"ב לך ושכור מלמד אחר, דנימא ליה אין רצוני אלא לזה, שהרי כמדומה לי שזה ילמוד בני יפה ממלמד אחר."

רשימת השיעורים - שנה ראשונה:

הדלקת נרות חנוכה	שמיטת כספים	א	קיום הבטחות
בשליחות	גורל הגר"א	ב	תמימות בפסח העומר
חיובי הנכדים בכבוד סביהם	הצלת נפש בנפש	ג	קטן שהגדיל
יששכר וזבולון	מעויות בתפילה ר"ה	ד	לא בשמים היא
קריאת שמות	בינונים תלויים ועומדים	ה	פדיון הבן בפיקות
השתנות המכעים	קדושת שביעית בד' מינים	ו	זר בברכת כהנים
תפילין של ר"ת	הלכות מצויות בכבוד ס"ת	ז	רות המואביה ובדיני גרות
תורה עם דרך ארץ	דברים האסורים בשבת	ח	תקיעות בעת צרה
לא יסתור דברי אביו	משום השמעת קול	ט	ברכת שהחיינו בציצית
האזנת סתר	מעויות בתפילה ובבהמ"ז	י	שביתת הארץ
הכותל המערבי	סנדק בשני אחים	יא	כהנים בקברי צדיקים
לא ילבש	קיום המכני בחירות	יב	התחלה בתפילה ובמצוות
חטא כדי שיוכה חברך	מצוה בו יותר מבשלווח	יג	תפילת מוסף
ברכת החמה	או הידור מצוה	יד	נדרי צדקה במחשבה
יין שביעית לד' כוסות	ברוך שפטני	טו	יציאה מארץ ישראל
תנאי בקיום מצוות	מקדש מעט	טז	קידוש ה'
רפואה ועישון ביו"ט	פונדקאות	יז	מעשה שבת
	פדיון שבויים	יח	מאכלים עם מיני דגן

רשימת השיעורים - שנה שניה:

אוהב ושונא	ברכת הגומל - לעוברי דרכים	נא	מדבר שקר תרחק
נר איש וביתו	לא תתגודדו	נב	וחי בהם קביעת רגע המוות
חנה ושבעת בניה	בל תשחית	נג	חמר מדינה לקידוש והבדלה
עשרה בטבת	מצות מעקה		ההנהגה במחלוקת הלכה
קדיש	ברוב עם הדרת מלך	נד	וקבלה
רפואה סגולית בשבת	או זריזין מקדימין למצוות	נה	חזקת כהונה
מזוזה במקום שאין בו ד' אמות	י"ג מדות	נו	אנכי ה' אלוקיך
לחם משנה	הפסק בדיבור בתקיעות ועוד	נז	גזירות פסולים
חיבור והפרדת אותיות	עיניו ביו"ב, ומצות אכילה	נח	פנים חדשות
עבד איניש דינא לנפשיה	בעיו"ב	נט	תכלת בציצית בזמן הזה
מכירת בתי כנסת	מצות חינוך	ס	תינוק שנשבה
נשים בפרשת זכור	הפטור מדבר ועושהו	סא	בגדרי בל תשקצו
על שם הפור	שיכור בהלכה	סב	צער בעלי חיים
צורות אדם ומשמשים במרום	מילה שלא בזמנה	סג	ירושה בשררה וברבנות
אתר אינטרנט הפתוח בשבת	כופין על מדת פדום		אילת - בירור גבול דרום
תאריכים ושמות לועזיים	קנין כסף - שמורות	סד	א"י
מסחר בחול המועד	סימומא	סה	אשו משום חציו
קו התאריך	מעשר כספים	סו	לא תחמוד

רשימת השיעורים - שנה שלישית:

נחמו נחמו עמי	נפילת אפים	קא	גניבת דעת
עיקר ומפל בברכות	כניסת כהן לבתי חולים	קב	ספיה לקטן
יחוד	היזק ראה	קג	אונאת דברים
הלל נכרי - מצלמות וידאו בהלכה ק"ז	פתם יינם	קד	קדושת הכהנים והלוויים
ד.נ.א. בהל' עגונות וממונות	מבילת בלים	קה	תורה שבעל פה
עני המהפך בחררה	פתיחת מסעדות ומכבסות	קו	נרות שבת
שלשה ספרים נפתחים	בתשעת הימים	קז	מנין עשרה לדברים שבקדושה.. קז

עו ל מו ת . לימוד בעיון

תכנית המיועדת למסירת שיעורים בקבוצות לימוד
 תמוך דפי מקורות במגוון סוגיות הלכתיות ובירורי מנהלים
 לסיוע בהקמת שיעורים חדשים ולקבלת דפי עזר להכנת השיעור
 לתרומות ולהנצחות, ניתן לפנות: 050-410-2399, info@olamot.net
 פרטים נוספים באתר: www.olamot.net

מקומות בהם מתקיימים שיעורים:

אלעד • אפרת • בני ברק • בית גמליאל • גבעת שמואל • גדרה • דימונה • חיפה • טלז סיטון • יבנה • ירושלים • ישובי שער הנגב • כפר סבא • מודיעין • מעלה אדומים
 מעלות • נתניה • פתח תקוה • עפולה • צפת • קרני שומרון • רחובות • רמלה • רעננה • שעלבים • תל אביב • בסיס צה"ל • תעשיה אורית • אוניברסיטאות
 בודפשט • בלטימור • הונג קונג • ונצואלה • מורנושו • לונדון • לוס אנג'לס • לייקווד • מונטריאל • מיאמי • מבסקו סיטי • ניו יורק • סאן פאולו • פריס • ציריך • שיקאגו